

W²JJ

mere end
summen af
projekter

Udgiver:
JJW ARKITEKTER
Finsensvej 78
2000 Frederiksberg
TEL: +45 33240909
www.jjw.dk

trykt på genbrugspapir, af Formula A/S

FRA DET FLYVENDE FRITIDSHJEM UNIVERSET

SÆRLIG GØRELSEN AF DET ALMINDELIGE

– er et af mantraerne på JJWærkstedet – vi søger i vores arbejde med arkitekturen at finde opgavens kerne – og ud fra den at finde den særlige løsning som frigiver projektets egen energi.

Vores tilgang – i vores arbejde med arkitekturen – er ønsket om at oparbejde en særlig arkitektonisk adfærd, hvor hjørnestenene er videndeling, helhedssyn og kreativitet, med fokus på bæredygtighed og socialkulturel forståelse.

Uanset om vi arbejder med By & Bolig, Sundhed & Erhverv eller Læring & Idræts opgaver, er vores mål, at alle projekter bliver særliggjorte gennem en bevidst faglig tilgang til opgaven. Alle steder gælder JJWisionen om at skabe skræddersyede og oplevelsesrige hverdagsrum med fokus på brugerne og brugerinddragelse.

Dette lille skrift er en guidet tur rundt på JJWærkstedet, hvor vi prøver at leve op til vores bon mot – Holdning/Viden/Handling – som grundlaget for vores ”arkitektoniske adfærd”.

I 1986 slog Jensen+Jørgensen+Wohlfeldt dørene op for den første tegnestue på Danasvej på Frederiksberg - Det er i år 25 år siden og der er løbet meget vand gennem åen, og løst mange projekter på tegnestuen siden.

Vi er i dag tilbage på Frederiksberg med stor tro og appetit på fremtiden. Vi har lært meget under vores 25 års uddannelse og valgt at tage de positive erfaringer med os og bruger dem dagligt til at forædle arbejdet på JJWærkstedet. Vores fokuspunkter er således Faglighed, Arbejdsglæde og stærke relationer internt og eksternt.

Hos JJW ARKITEKTER og arcrum arkitekter, besluttede vi os i 2010 for at smelte sammen i et nyt JJW ARKITEKTER. Baggrunden var et sigte om at styrke vores faglighed på de særlige kompetencer vi deler, og ruste os til fremtidens opgaver.

Når vi kigger ind i fremtidens marked og ser på kundernes behov, er vi overbeviste om at evnen til samarbejde bliver en efterspurgt vare, og sammen med at vi har frigjort flere ledelsesmæssige ressourcer til at dyrke vores kernekompetenceområder, mener vi at være klar til fremtidens konkurrencer.

Vi har valgt at organisere JJWærkstedet så det afspejler vores kompetencefordeling – således er vi nu delt op i tre afdelinger: By&Bolig - Erhverv&Sundhed - Læring&Idræt .

Vi har i foråret 2011 deltaget i en række konkurrencer fordelt over alle tre kompetencefelter og vundet stor faglig anerkendelse indenfor alle områder, som viser JJW 's faglige styrke og evne til at skabe arkitektur med nyskabende og samfundsengagerede løsninger.

– Derfor mener vi det nytter og glæder os til rejsen gennem de næste 25 år !

01

FRA TEGNESTUE TIL ARKITEKT VÆRKSTED

ARKITEKTONISK ADFÆRD	S. 8
ARBEJDSOMRÅDER	S.10
VÆRKSTEDET SOM VIDENSKAB	S.12
MENS DU KØRER... ..	S.14
- Interview med Sergio Fox om at tænke nyt	

02

PÅ TVÆRS

BRUGERINDDRAGELSE:	
- Brugen i centrum, ...	S. 20
interview med Anders Holst Jensen, JJW	
- Hvor trykker skoen, ...	S. 22
3 ekspert interviews	
AKUSTIK:	
- Arkitektonisk lydørhed.....	S. 30
Interview Claus M. Petersen Grontmij	
- Arkitekten ind i landskabet af lyd	S. 32
Interview Brady Peters, JJW's Erhvervs PH.D	
BÆREDYGTIGHED:	
- Bæredygtige systemleverancer.....	S. 34
Jan Schipull Kauschen, JJW's Erhvervs PH.D	
- Bæredygtige Handling.....	S. 36
Anmeldelse af Lancering "Den lille Grønne", Signe Cecilie Jochumsen, Bæredygtige Byer™	
- Bæredygtige Landmark	S. 38
Interview om Vision Valby Gassilo, Ole Hornbek, JJW	

03 BY OG BOLIG

NÅR BEDSTEMOR VIL GIFTES...

3 eksperter om fremtidens ældre ..... S. 42

DEN FJERDE BOLIG

JJW's bud på bolig til fremtidens ældre .....S. 44

HVORDAN SKABES MANGFOLDIGHED? . S. 46

HVORFOR ER FRØSILOEN BLEVET ET IKON?

3 eksperter om Frøsiloen som landmark i CPH, ...S. 48

BÆREDYGTIG FACADE PÅ EN DAG

Intervju med Professor Anne Beim, CINARK, ...S. 50
Kunstakademiets Arkitektskole

04 ERHVERV OG SUNDHED

INDRETNING SOM STRATEGISK VÆRKTØJ

JJW's "Den skræddersyede arbejdsplads"..... S. 54

DET LEVENDE HUS

Ombygningen af Trygs hovedsæder ..... S. 56

SUNDHED

Vores strategi på sundhedsområdet..... S. 58

05 LÆRING OG IDRÆT

HVORDAN SKAL VORES SKOLE....

3 eksperter om fremtidens skole ..... S. 62

BYEN IND I SKOLEN - SKOLEN UD I BYEN

Interview med Lars B. Lindeberg, JJW ..... S. 64

SYDHAVN SKOLE/ SHS HAVEJE

Beskrivelse af Sydhavn Skole ..... S. 66

MODELPROGRAM ..... S. 68

Et dialogværktøj til indretning af daginstitutioner

"F

ENERGI

FOR

LEKTIE-CAFE

ENKLE ÆRLIGE LØSNINGER

DYNAMISK

DYNAMISK

VARIEREDE RUM &

MAN ER HER OGSÅ NÅR MAN
HAR EN GRUND TIL AT VÆRE HER

GØDER

GNING, LYD

SANSELIG

TING MED SJÆL

MINDRE

REDER"

LAVE MAD, TE & KAFFE

ANDERLIG

COOPERATIVE AF NG

KONTRASTER

KØK KØKK

STEDER I STØBRELSER, STE... ON

DEMOKRATISK PROJIL

MULTIMEDIEVÆRKSTED

SAMMENSPIL I MINDR...
ØVERUM

FRA TEGNESTUE TIL ARKITEKT VÆRKSTED

VÆRKSTEDS KULTUR

- Vi er et værksted, hvor der er plads til at diskutere, eksperimentere og udvikle. Hvert projekt får lov til at folde sig ud gennem en involverende proces og dynamisk feedback.

FOR JJW HANDLER ARKITEKTUR
IKKE OM ÉN BESTEMT STIL, MEN OM
FORHOLDET TIL KUNDEN OG DET, VI
KALDER

ARKITEK TONISK AD FÆRD

HOLDNING + VIDEN + HANDLING

- Vi **VIL** noget. Vi har en samfundsmæssig, økonomisk og æstetisk holdning.
- Vi **VED** noget, og den viden vi ikke har, skaffer vi.
- Vi **GØR** noget. Det er først, når der er handling bag visionerne og vi skaber værdi for byggherren og brugeren, at vi har succes som arkitekter.

JJWIDENSBASE

- Er JJW's interne samling/database af interessant viden inden for bæredygtighed. Her indsamles nyheder, artikler, rapporter, produktdata, links henvisninger til fordrag, efteruddannelse mm.

FRA DRIFT TIL IDE

- Det er i kundens drift, at nye brugerbehov opstår. Derfor er det her, vi skaffer os indsigt i kundens univers og får indblik i baggrunden for det enkelte projekt. Det gør vi ved at lytte, spørge og bruge vores stedssans. Det er i denne interaktion, vi skaber tryghed og mulighed for at innovere.

TRE BUNDLINJER

Vores vison er at skabe nyskabende og samfundsenkede løsninger. Derfor arbejder vi med tre bundlinjer; arbejdsglæde, faglig kvalitet og konsolidering, fordi alle tre er afgørende for at skabe værdi og mening for alle involverede parter i et byggeprojekt. De tre bundlinjer fungerer i samspil og understøtter hinanden – ingen af dem kan stå alene.

SÆRLIGGØRELSE AF DET ALMINDELIGE

- Vi gør de hverdagsrum, vi alle sammen har brug for, til noget helt særligt. Vores vison er at tage samfundsmæssigt ansvar og skabe skræddersyede rum, der matcher brugerens virkelighed.

DEN NYSGERRIGE I KLASSEN

- Vi er nysgerrige arkitekter, der elsker at udfordre egne og andres idéer. Vi inddrager og samarbejder. Og vi tør godt læne os op af andre og bevæge os ud over udover vores vante rammer.

Med JJW's nye organisering samler vi arkitektværkstedets kompetenceområder i tre dynamiske afdelinger. Det gør vi for at styrke JJW's position, når det gælder nyskabende og samfundsengagerede løsninger – med mennesket i fokus !

UDVEKSLING PÅ TVÆRS

Med tre nye afdelinger har JJW forenklet sin organisation og skabt et tættere samarbejde på tværs af værkstedets fagområder. En udveksling, der synliggør og styrker JJW's faglige ambitioner om at videndele og tænke nyt.

HELHEDSSYN

By & Bolig understreger JJW's fokus på sammenhængene mellem livet ude og inde: At arbejde med boliger kræver et helhedssyn, som rummer både beboere, byområder, bæredygtighed og socialkulturel forståelse. Boligen er en del af den bymæssige kontekst.

SYNERGI

På samme måde afspejler koblingen mellem Erhverv&Sundhed JJW's holdning til fremtidens opgaver indenfor de to felter. Her gælder JJW's vision om at skabe skræddersyede hverdagsrum med fokus på god akustik, indeklima, energioptimering og brugerinddragelse. Begge kompetencefelter er stærkt knyttet til viden og strategiske løsninger, hvorfor det er lykkedes os at opbygge et synergifelt mellem de to.

LÆRINGSMILJØER

Læring&Ildræt's område kan underdeles i lærings- og kompetencemiljøer, og rummer i stigende grad de samme udfordringer: I skolerne gælder det diskussionen om klasseværelser eller flydende undervisningsområder og i idrætsrummene står fronterne mellem støj eller godt indeklima.

Fælles for Lærings- og Idrætsmiljøerne er, at der kræves indlevende og oplevelsesrige miljøer til indlæring og udlevelse..

**ERHVERV OG
SUNDHED**
ERHVERV
ARBEJDSRUM
SUNDHED
HOSPITALER
LABORATORIER

LÆRING OG IDRÆT
DAGINSTITUTIONER
SKOLER
GYMNASIER
UNIVERSITETER

ARBEJDS OM RÅ DER

BY OG BOLIG
PLEJECENTRE
D.4 BOLIG
ALMENE POLIGER
RENOVERING
HELHEDSPLEANER
LANDSKAB

01

ARKITEKTIKIRKSOMHED &
-VÆRKSTED

UDENDØRS WORKSHOP PÅ VORES TAGTERASSE

ARKITEKTEN SKAL HAVE ET HØJT VIDENSLEVELAU FOR AT KUNNE LØSE DE KOMPLEKSE UDFORDRINGER, DER OPTRÆDER I UDVIKLINGEN AF MODERNE OG SAMFUNDSENGAGERET BYGGERI.

Indehaver og arkitekt Katja Vilttoft om JJWærksteds videnstrategi

HOLDNING, VIDEN OG HANDLING

Hos JJW tror vi på sammenhængen mellem HOLDNING - VIDEN og HANDLING.

Verden i dag er kompleks og uden entydige svar. Hvi vi som arkitekter vil understøtte en bæredygtig udvikling, må vi gå foran med en klar HOLDNING og stillingtagen til de byggerier, vi sætter i verden. Som grundlag for disse holdninger må vi have en dybdgående viden om både tekniske, økonomiske og samfundsmæssige forhold... og for at se at det virker, må vi med HANDLING vise at det er muligt.

JJWIDEN

På værkstedet inviterer vi eksterne eksperter, ikke-arkitekter og meningsdannere inviteres indenfor, for at tilføre nyviden og inspiration til det arkitektfaglige arbejde.

JJWIDEN er en HOLDNINGsindsprøjtning, hvor vi arbejder med det, der ligger til grund for vores egentlige vidensgøgnig: At vi har en vision og vil noget. En viden, der svæver frit rundt i luften, er ingenting værd. Man er nødt til først at have en holdning, for at kunne opøge den rigtige viden og vide, hvad man skal bruge den til.

LEDERUDDANNELSE

- De sidste år har JJW fokuseret på udvikling af lederskab. Vi har gennemført et internt uddannelsesforløb for alle ledere - en miniMBA - med undervisere fra Center for Ledelse i Byggeriet og JJW har deltaget i uddannelsesforløbet LKVV - et ledelsesforløb for kreative vidensvirksomheder på initiativ fra Danske Ark og Arkitektforeningen. Der er en masse kompetencer som ledelser i arkitektvirksomheder ikke har med fra arkitektskolen, men som er nødvendige for professionelt og strategisk at lede en virksomhed: Markedsføring, HR, Kundebehov og kompetenceafklaring. Kvalifikationer, der understøtter det fundamentale i at være arkitekt: at kunne se muligheder og realisere dem.

KOMPETENCEUDVIKLING

- JJW arbejder med kompetenceudvikling på tre planer:

ALLE JJWer skal have viden om det der udgør arkitektværkstedets fælles fundament og afspejler vores særlige arkitektfaglige kultur. Det kunne f.eks. være bæredygtighed eller brugerprocesser eller et andet emne, som vi prioriterer, at alle har en grundlæggende viden om.
GRUPPER med et særligt vidensfokus opbygger specialviden, som kan understøtte resten af JJWs projekter på tværs af JJWs kompetenceområder.
INDIVIDUELLE ønsker for at efteruddanne og dygtiggøre sig prioriteres også højt, så den enkelte kan udvikle sig inden for et bestemt vidensfelt, som vedkommende brænder for

JJW-Ph.D'er

- Fordi vi arbejder projektorienteret, er det en stor gevinst at blive en del af forskningsmiljøet. Ved at koble vores ph.d'er i AKUSTIK og BÆREDYGTIG RENOVERING på arkitektværkstedets konkrete opgaver, får forskerne praktisk input, mens vi som arkitekter nyder godt af forskernes mulighed for at videreudvikle og gå i dybden med stoffet længe efter projektets afslutning. På den måde kan vi hele tiden bruge vores viden som trædesten til nye projekter, og det giver både os og bygherren en klar fordel.

arkitekt værkstedet som viden skab

■ ■ VI ER BYGHERRENS NÆRMESTE SPARRINGSPARTNER OG FORTROLIGE. OG FOR AT VÆRE DET, SKAL VI HAVE ET HØJT ÆSTETISK, ØKONOMISK OG SAMFUNDSMÆSSIGT VIDENSLEVEL. VI SKAL BÅDE GIVE VORES SAMARBEJDSPARTNER TRYGHED OG VISE NYE VEJE. OG DET KAN VI KUN VED KONTINUERLIGT AT HOLDE OS OPDATEREDE OG SELV UDVIKLE VIDEN.

Indehaver og arkitekt Katja Vilttoft

01

ARKITEKTVIRKSOMHED &
-VÆRKSTED

DET HANDLER OM AT SUGE VIDEN TIL
SIG OG HANDLE PÅ VIDEN, HVIS MAN VIL
GØRE EN FORSKEL. HVIS DU BARE KØRER
RUNDT I HESTEVOGN, SÅ ER DER EN ANDEN,
SOM OPFINDER BILEN.

Bygningsingeniør Sergio Fox

MENS DU KØRER RUNDT I HESTEVOGN OPFINDER EN ANDEN BILEN

TÆNK NYT

Ingeniør og provokatør Sergio Fox opfordrer arkitekterne til at gå nye veje og overhale ingeniøren indenom:

FREM PÅ BANEN

Sergio Fox er ekspert i godt indeklima og naturlig ventilation. Han er kendt for at forholde sig kritisk til byggebranchens standardløsninger og vende problematikkerne på hovedet. F.eks. peger han på arkitekten, som den, der i virkeligheden burde stå med ansvaret for indeklimaet og en lang række af ingeniørens fagområder: "Jeg oplever en tendens til, at arkitekterne alt for ofte udliciterer deres faglighed til andre eksperter i stedet for at stole på deres egen baggrundsviden og erfaringer. Det er alt for nemt for ingeniøren at tage førertrøjen på, f.eks. når det gælder akustik og indeklima," siger Sergio Fox, der opfordrer arkitekten til at rykke frem på banen: "Tag nu fat! Tro på jer selv! Kæmp lidt mere for det. I ved bedst selv, hvordan man skaber det gode hus."

LOKUMSARKITEKTER

Der er kontant afregning fra bygningsingeniøren, der med sin peptalk opfordrer arkitekten til at styrke sin position ved fornyelse og innovation: "Det er utrolig svært at tænke nyt og altid nemmere at gøre, som man plejer. Men "plejer" er dødsensfarlig, og arkitekten bliver nødt til at starte forfra i stedet for at gøre det sædvanlige og gentage sig selv. Ellers kan arkitekterne sgu lige så godt designe lokummer," siger Sergio Fox og forklarer: "Designet af lokummer er jo fuldstændig gammeldags og utidssvarende. I stedet for at udvikle et nyt bæredygtigt og papir-løst toilet, der ikke forbruger af vores grønne ressourcer, gentager vi den samme toiletmodel i det uendelige, på samme måde bliver vi ved med at sværge til gipspladen

og producere det samme hus med de samme problemer," siger Fox: "Vi hænger fast i standardløsninger, der er gode nok, men "godt nok" skaber ikke god arkitektur. Lav i stedet noget nyt og vær modige," opfordrer han.

LE CORBUSIER ...

Sergio Fox efterlyser arkitekter som Le Corbusier og Bauhaus, der forholdt sig til deres samtid og turde være visionære: "Det handler om at agere relevant som arkitekt og have fingerspidsfølelse for stedets ånd. På samme måde som modernismen afspejler en industriel samfundskonstekst, må arkitekturen i dag forholde sig til år 2010, hvor det handler om miljø og sundhed," siger Sergio Fox.

... ELLER LÆBESTIFT?

Fox fremhæver arkitektfagets potentiale til at gøre en forskel og udfordre måden vi bygger huse på: "Arkitekternes fordel er netop, at de kan se helheden, hvor ingeniøren kun kan se tal. Derfor skal arkitekterne komme ud med deres holdning og fortælle, at det byggede miljø er lige så vigtigt som mad og luft. Ellers bliver arkitekten reduceret til en kosmetolog, der lægger læbestift på en kedelig kvinde. Når arkitekten ingen indflydelse får, får vi heller ingen god arkitektur," understreger Fox.

Sergio Fox er blandt dem der har leveret input til JJWiden

VÆRK STEDS KULTUR

|| MED VÆRKSTEDET
HAR VI FÅET SYNLIGGJORT,
AT VI ER ET "KOLLEKTIV".
DET ER BLEVET LETTERE AT
FØLGE AT LADE SIG INSPIRERE
AF ANDRES PROJEKTER I DA-
GLIGDAGEN OG ENKLERE AT FÅ
DEL I HINANDENS VIDEN.
ALT I ALT HAR VI BÅDE
INDADTIL OG UDADTIL FÅET
SYNLIGGJORT, AT VI ER ET
ARKITEKTVÆRKSTED, HVOR
PROJEKTERNE ER I CENTRUM,
OG DET VAR OGSÅ MÅLET

Ole Hornbek, indehaver JJW

JJW ARKITEKTER kalder deres egen arbejdsplads for JJWærkstedet. Med det har arkitektvirksomheden realiseret drømmen om en skræddersyet arbejdsplads med højt til loftet.

Med JJWærkstedet har JJW ønsket at skabe et sted, der afspejler hvordan JJW er og gerne vil opfattes. Et funktionelt værksted præget af uhøjtidelighed og fleksibilitet, som opfylder nuværende og fremtidige behov.

JJWærkstedet er konstrueret med særligt fokus på akustik, indeklima, lys og plads. Desuden er der altid masser af frisk luft til rådighed på værkstedets store, grønne taghave og terrasse.

På JJWærkstedet er JJW kommet tættere på hin-anden - både fysisk, fagligt og socialt - selvom arkitekterne har fået mere plads. Det er blevet lettere at følge og lade sig inspirere af andres projekter og enklere at få del i hinandens viden.

Dermed er der skabt basis for, at den essentielle videndeling blandt medarbejderne kan omsættes til virkelighed og gøre arki-

tektvirksomheden i stand til at leve op til deres vigtigste målsætning:

At skabe nyskabende og bæredygtig arkitektur – med brugerne i centrum.

Nu fire år efter har vi skabt JJ_net_Wærkstedet, der er et tilbud til mindre virksomheder og selvstændige i vores netværk. Målet med JJ_net_Wærkstedet er at skabe et tværfagligt og socialt fællesskab under fælles tag, der sikrer en værdifuld udveksling af viden, kompetencer og netværk.

Både de nuværende og kommende virksomheder på JJ_net_Wærkstedet vil sandsynligvis have en tilknytning til byggeriet og en fokusering på bæredygtighed til fælles. Troen på, at et mangfoldigt fællesskab skaber værdi, er nok også et fællestræk, og derfor er vi særligt på udkig efter virksomheder, der rent fagligt kan supplere os og de øvrige parter i netværket".

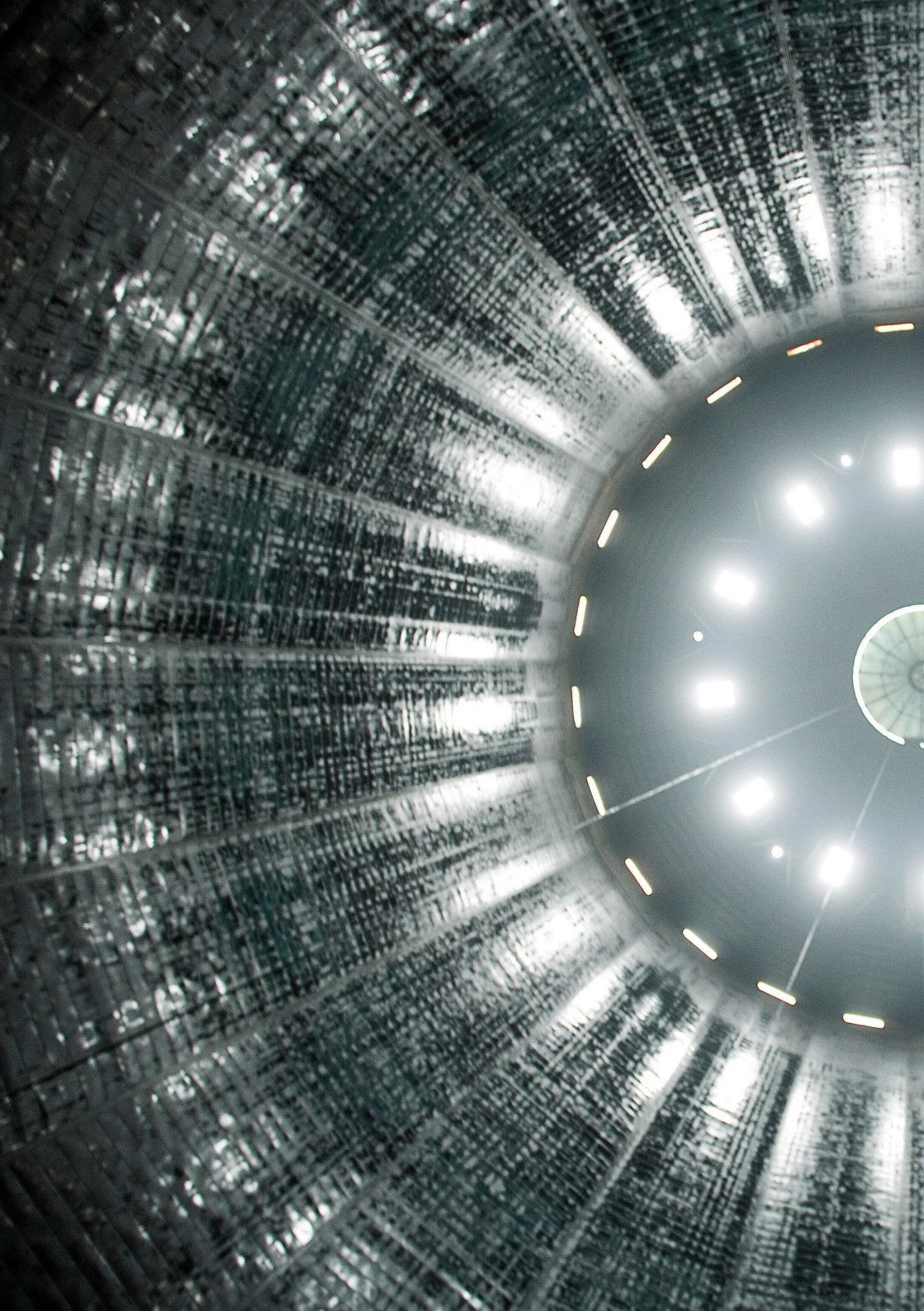

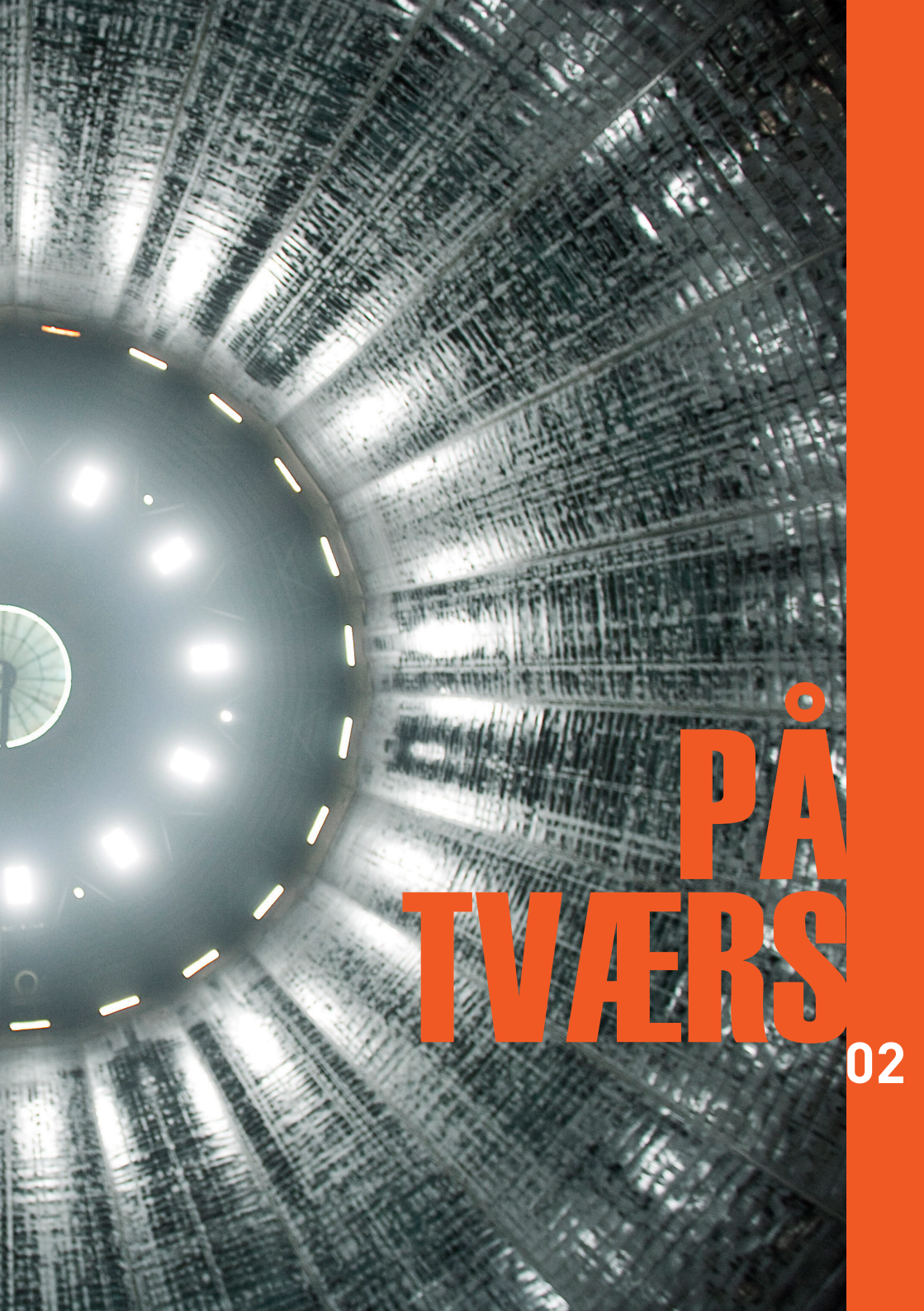

01

ARKITEKTVERKSTED &
-VERKSTED

STEMNING FRA JJWÆRKSTED

PÅ TVÆRS

02

BRUGEREN I CENTRUM

VORES PROJEKTBASE I URBANPLANEN HVOR VI KOM
HELT TÆT PÅ BRUGERE OG BEBOERE

Interview med Anders Holst Jensen, om JJW's vedvarende arbejde med at sætte brugeren i centrum

I siger, at brugerne skal i centrum. Men har I ikke altid beskæftiget jer med brugerne?

- Jo, det er rigtigt. Det nye er, at vi siger det højt, og at vi i alle vores handlinger bliver mere fokuseret på, hvad der skaber værdi for brugerne og dermed for bygherren. Vi skal lytte og tale, skabe mening, opbygge et tillidsforhold etc. Med det i forgrunden, får vi mulighed for at udvikle nyskabende og bæredygtig arkitektur – til glæde for både brugere, bygherrer og os selv.

Hvad er så det rigtig nye?

- Det nye er, at vi gør op med den del af arkitektstandens selvforståelse - sagt lidt provo-kerende – der siger, at det er kunderne/brugerne, der er til for vores skyld. På den måde er det lidt af en bedrift at erkende, at det er det omvendte forhold, der gør sig gældende. Men når det er sagt, så har vi hos JJW ARKITEKTER altid haft opgaver, hvor brugerne er i centrum. Det gælder både bolig-renoveringsopgaver og de mange opgaver, vi laver på lærings- og kompetencemiljøområdet, dvs. ombygninger af kontorer, folkeskoler, gymnasier, universiteter m.v. Her har vi oplevet store gevinster for de projekter, hvor det har lykkedes at involvere alle parter, så de er medskabende. Involveres parterne ikke i processen, er der en latent risiko for, at projektet ikke lykkes.

Var det med til at formulere det som visionen for jeres virke?

- Til dels. Men det var nu mere vores igangværende generationsskifteprojekt, der på

alle områder var starten på en intern proces, hvor hele tegnestuens grundlag, og fremtid ikke mindst, blev sat til diskussion – og dermed også vores egen selvforståelse. Vi startede med at dele vores bundlinje op i tre – arbejdsglæde, faglig kvalitet og økonomisk konsolidering – for at få et mere nuanceret billede af, hvad der var vores succeskriterier for det at drive virksomhed. - Vi oplevede nemlig, at JJW var i gang med at udvikle sig fra en mindre tegnestue til en større arkitektvirksomhed. Og dette skifte fik os til at indse, at vi havde behov for nogle andre og flere værktøjer, end man har som arkitekt. Derfor har vi blandt andet gennemført en intern miniMBA for ledelsen, deltaget i forsknings- og uddannelsesforløbet i konstruktiv konfliktkultur, gennemført interne kurser i coaching og senest procesdesign – værktøjer der alle drejer sig om at flytte fokus fra arkitekten til kunden.

Hvad har det samlet gjort ved JJW?

- Det har givet os alle rigtig meget, fx erkendelsen af, at forandringer starter internt. Det har også været – og er stadig – en meget spændende proces, hvor vi i løbende dialog med alle på JJWærkstedet diskuterer, hvad der i hver opgave skaber værdi for kunden, for brugerne og for os selv. Så rent fagligt har det også givet os et ekstra løft, der gør, at vi nu kan formulere en troværdig, fremtidig strategi med brugerne i centrum.

HVOR TRYKKER SKOEN?

Alle taler om brugerinddragelse – også i arkitektur og byudvikling. Men hvad betyder det øgede fokus på brugerinddragelse for arkitekturen? Hvem ved bedst hvor skoen trykker – brugeren eller arkitekten? Tre perspektiver på fænomenet brugerinddragelse.

JAN BRUUN JENSEN
Kulturfaglig leder Køge Kommune:

HVORDAN SER I PÅ BRUGEREN UDFRA ET KOMMUNALT PERSPEKTIV?

Vi skelner mellem primære og sekundære brugere: Første kategori betegner den relativt veldefinerede gruppe, der anvender stedet og besidder en viden om de faktiske behov, mens den anden gruppe kan defineres bredt som lokalmiljøet generelt. I relation til den første gruppe, er det vigtigt, at vi kommer hele vejen rundt og har særligt fokus på de ikke-organiserede. Der findes altid en skjult bruger, der ikke er vant til at tale sin sag, men som har mindst lige så gode ideer og væsentlige behov som f.eks. foreningerne.

HVORNÅR GIVER DET MENING AT IND-DRAGE BRUGEREN?

Det er uhyre vigtigt, at brugerinddragelsen sker på det rette tidspunkt. Tit bølger processen jo frem og tilbage, den kan gå helt i stå, og forudsætningerne kan

forandre sig mange gange undervejs. Vi kan som planlæggere ikke tilrettelægge alt, og disse temposkift skal tænkes konstruktivt ind i brugerinddragelsen, så man sikrer en meningsfuld proces.

HVAD KENDETEGNER EN GOD PROCES?

En levende dialog, engagement og konkretisering af problemstillingen. Metoden bliver meget hurtigt en serie møder med diffuse spørgsmål og ureflekterede behov. I modsætning hertil finder vi den oplevelsesbaserede brugerinddragelse, der har den store fordel, at brugeren lever sig ind i problemstillingerne og derfor i langt højere grad kan forholde sig til den reelle situation. Spillet og legen åbner op for en kreativitet, der skaber et særligt engagement og nye input.

HVILKEN ROLLE SKAL ARKITEKTEN SPILLE I RELATION TIL BRUGEREN?

Arkitekten er et redskab for bedst mulige løsninger, der tilgodeser brugernes behov. Det er brugernes by og brugernes faciliteter. Men man skal ikke bare spørge, hvad vil I have? For så vil de fleste bare have det samme, bare flottere og større. Man skal selvfølgelig tage behovene alvorligt, men arkitekten besidder kompe-

tencerne til af udvide brugernes begreber og vise nye veje: Arkitektens rolle er at bevidstgøre brugerne, så det ikke nødvendigvis er det mest oplagte, der ender med at blive løsningen. Brugere skulle gerne blive klogere undervejs i processen – ligesom arkitekter og planlæggere også gerne skulle blive klogere på hvem det er, de bygger for. Dialogen med brugeren står ikke i modsætning til den gode by – det er en forudsætning.

 PRINCIPPET KAN DE MANGE PERSPEKTIVER IKKE BLIVE FOR MANGE UD FRA DEN BETRAGTNING AT DE MANGE AKTØRER ALLE HAR EN AKTIE I BYEN OG SELV BEDST VED HVOR SKOEN TRYKKER

Kulturfaglig leder Køge Kommune Jan Bruun Jensen

Fotos: Godt 1800 lagde vejen forbi VALBY GASSILO, da JJW ARKITEKTER sammen med Rekommanderet og Københavns Energi åbnede den funktionstømte beholder for borgerne

02

BRUGEREN

STEEN NEPPER LARSEN

Aarhus Universitets forskningsinitiativ til studiet af sind og tænkning:

HVOR SKAL MAN VÆRE KRITISK NÅR DET GÆLDER BRUGERINDDRAGELSE I ARKITEKTUR?

Jeg ser tre problemer:

For det første en tendens til, at brugeren forveksles med forbrugeren, der udelukkende tænker i serviceydelser og personlige præferencer. Arkitektur rækker langt ud over individuel smag, og der opstår et misforhold, hvis vores by – og landskabsudvikling styres af forbrugernes private udsyn.

Et andet problem er, hvis arkitekten hykler åbenhed og alene anvender demokratibegrebet som glasur. Der er jo aldrig tale om brugerens ubegrænsede frihed og medejerskab, fordi der er en lang række økonomiske, æstetiske og lovgivningsmæssige krav i forbindelse med både renovering og nybyggeri. Arkitekten ved godt, hvad der kan lade sig gøre, og hvad der ikke kan. Og hvis denne viden ikke deles med brugerne, ender brugerinddragelse i stor utilfredshed og tomme buzzwords.

Endelig afspejler brugerinddragelse en generel samfundstendens, jeg kalder kognitiv kapitalisme: Hvor kapitalismen tidligere omhandlede den materielle vare, er det i dag menneskets drømme, kreativitet og private tanker, som udgør den kapitaliserbare tændgnist. Når alle taler om brugerinddragelse, er det også fordi, begrebet er en del af en ny form for reklamesamfund, hvor der trækkes gode idéer ud af alle under dække af demokrati. I virkeligheden handler det om, at der er penge i brugerbegær og det immaterielle.

HVAD SKAL DER TIL FOR AT BRUGERINDDRAGELSEN BLIVER REELT DEMOKRATISK?

Så skal brugeren agere som borger i stedet for forbruger. Borgeren kan nemlig se bort fra det private og forholde sig kvalificeret til det almene. Men det kræver, at brugeren har en vis æstetisk dannelse, kan kende forskel på god og dårlig arkitektur og er en medlevende og arkitektonisk bevidst samfundsborger. Det er selvfølgelig en fuldkommen utopi, men alligevel værd at stræbe efter.

ER DET SÅ OVERHOVEDET ET KONSTRUKTIVT PERSPEKTIV I BRUGERINDDRAGELSEN?

Ja. Arkitekter er ikke længere guder, som ene-rådigt kan vurdere, hvordan byen skal se ud. Brugerinddragelse er i høj grad et symptom på, at arkitektens almagt er formindsket. Det positive er, at arkitekten nu i langt højere grad går i dialog med samfundet, men igen er min kritik, at denne dialog sjældent bliver reelt demokratisk, bl.a. fordi dialogen som oftest foregår med parthavere i stedet for en aktiv demokratisk offentlighed, hvor man diskuterer de almene aspekter frem for private sammenhænge. Det handler igen om at løfte debatten op på et principielt plan, hvor det omhandler bymæssige kvaliteter og magtforhold, som vi eksempelvis har set i forbindelse med Operaen og Metroen.

HVORNÅR SKAL MAN INDDRAGE BRUGEN?

Første situation kunne være en boligkar-ré, som skal byfornyes. Her vil brugeren kunne bidrage på et fænomenologisk og meget konkret erfaringsmæssigt plan: Er der f.eks. steder, hvor man skyder genvej over græsset? Hvilken del af legepladsen bruges? Arkitektur er ladet med stemning, atmosfære og erindring. Det levede liv må man aldrig underkende.

Anden situation kunne være et boligområde, som skal skabes "from scratch". Her skal man i dialog med folks drømme, men arkitekten må udvide brugerens umiddelbare forestillinger. Og det er her, det bliver utroligt vigtigt, at rammerne bliver klare, så forventninger og virkelighed og graden af medbestemmelse afstemmes.

HVILKEN ROLLE SKAL ARKITEKTEN SPILLE?

Generelt er det vigtigt, at arkitekten tager samfundsmæssigt ansvar og bidrager til den rumlige dannelse af befolkningen. Der er alt for få arkitekter, der formidler deres visioner og tør træde frem som en slags smagsdommere, der er værd at høre på og måske endda at gøre op med. Det handler om, at arkitekten melder klart ud, giver modstand og tager fagligt ansvar, så magtforholdene bliver tydelige. Det er arkitekten, der skal definere og formidle brugerinddragelsens rum, så brugeren kender rammerne og konteksten. Og det er arkitekten, der har evnen og materialekendskabet til at skabe noget, vi ikke engang vidste, vi havde brug for. Start med at sige, at du kan se noget, som de andre ikke kan. Således bør arkitekter insistere på at være excellente formgivere og håndværkere, der har respekt for faget og aldrig laver noget under niveau – det bør være fundamentet for enhver brugerinddragelsen.

ALT FOR OFTE GIFTER ARKITEKTEN SIG MED DET GLATTE ORD, SÅ DET LØBER NED AD VÆGGENE SOM SIRUP.

I STEDET SKAL ARKITEKTEN GIVE MODSTAND OG HAVE SINE VISIONER MED I DIALOGEN MED BRUGEREN

Steen Nepper Larsen

MARIANNE STANG VÅLAND

ph.d., Copenhagen Business School og Center for ledelse i byggeriet:

HVAD HANDLER DIN PHD OM?

Min ph.d. handler om forholdet mellem arkitek-toniske og organisatoriske design-processer. Jeg har taget udgangspunkt i det forhold, at organiseret brugerinddragelse i stigende grad er blevet en præmis i arkitektoniske design processer. Alle taler om brugerinddragelse, men samtidig ved vi ganske lidt om de faktiske muligheder og implikationer brugerinddragelsen skaber, for brugerorganisationen selv såvel som for arkitekten. Brugerinddragelse er således et både overeksponeret og underbelyst emne.

For at forstå mere om dette skal vi studere brugerinddragelse empirisk. I mit projekt har jeg derfor taget udgangspunkt i to konkrete cases, hvor brugernes input har været forsøgt integreret i designet. Med brugerinddragelse som en præmis er det ikke kun det arkitektoniske design, der kommer i spil, men også det organisatoriske design. På den måde kan man måske sige, at brugerinddragelse er med til at skabe en stærkere kobling mellem disse to designprocesser. Det er denne kobling afhandlingen handler om.

HVORDAN ÆNDRER BRUGERINDDRAGELSE FORHOLDET MELLEML KLIENT OG ARKITEKT?

Hvor den klassiske relation mellem arkitekt og bygherre, som den der kunne tale på vegne af brugerne, var ganske veldefineret og afgrænset, er den nye relation langt mere uklar og rodet, fordi brugerinddragelsen jo kan siges at foregå på et kognitivt niveau og involvere en mangfold-

dighed af holdninger, der forandrer sig undervejs. Brugeren bliver således en aktiv og omskiftelig persona. Dette sætter både bruger og arkitekt i en ny situation, hvilket så har banet vejen for den såkaldte procesdesigner som en ny spiller, der blandt andet ser ud til at fungere som limen mellem bruger og arkitekt. Denne udvidede involvering af brugerne kan således på den ene side siges at være kendetegnet ved at være ekstremt kompleks. På den anden side rummer den samtidig kimen til at reducere kompleksiteten gennem at brugerne får lejlighed til at italesætte deres praksis – i et rumligt perspektiv. Koblingen til arkitektens designproces kræver så, at arkitekten lærer at håndtere de komplekse input og samarbejde med de nye aktører. Det er en udfordring.

HVORFOR ER DET EN UDFORDRING FOR ARKITEKTER?

Det kræver en arkitekttype, der både kan håndtere proces og værk. Evnen til at arbejde i teams og kunne samarbejde er vigtig blandt arkitekter i dag, men de arbejder primært sammen med andre arkitekter i selve designprocessen, som taler det samme sprog som dem selv. I det ene af mine projekter var procesdesignerne antropologer, og dette samarbejde bød derfor på en række udfordringer i forhold til hvilken tilgang man har til designprocessen. Brugerinddragelsens meget sammensatte resultater kræver samtidig oversættelse, og det er stadig ganske uklart hvordan denne oversættelse kan foregå og hvem der skal deltage i den. For det tredje præges arkitektfagligheden af

BRUGERINDDRAGELSE I ARKITEKTUR SER UD TIL AT VÆRE KOMMET FOR AT BLIVE, SÅ DET ER VIGTIGT AT VI FORSTÅR MERE OM, HVAD DEN KOMMER TIL AT BETYDE – FOR BRUGERE SÅVEL SOM FOR ARKITEKTER.

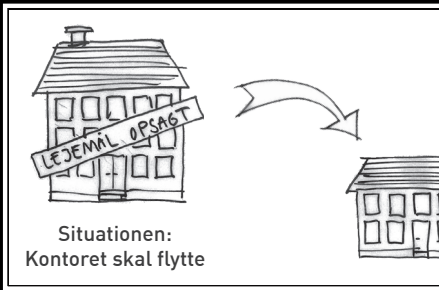
Marianne Stang Våland

et stærkt visuelt sprog, som er en vigtig del af professionens identitet og arbejdsproces. Men hvis brugerinddragelse nu i stigende grad bliver et krav i f.eks. arkitektkonkurrencer, bliver det vigtigt at arkitekten kan håndtere dette input og bliver i stand til at kommunikere med denne mere uafgrænsede klient. Når det er sagt, så kunne brugerinddragelse også repræsentere en mulighed for arkitekten til at reetablere det tidligere så tætte forhold til bygherren.

HVILKE MULIGHEDER LIGGER DER I DEN NYE SITUATION FOR BRUGEREN?

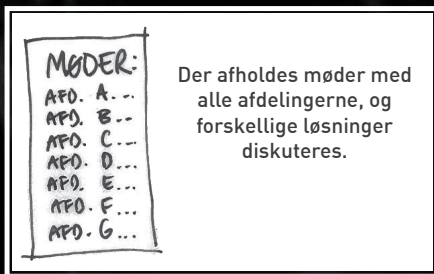
Brugerinddragelse skaber dialog mellem brugerne, og herigennem får de mulighed for at se på deres praksis og samarbejdsrelationer fra en anden vinkel. I mit projekt har jeg blandt andet lyttet til de mange drøftelser om åbne kontorlandskaber, hvor brugerne almindeligvis er meget usikre på, hvad de nye rum kommer til at betyde for deres arbejdspraksis. Jeg opdagede, at brugerinddragelsen ikke nødvendigvis resulterede i begejstring for de åbne kontorer, men at brugerne blev stadig dygtigere til at italesætte, hvad så-

dan nogle forhold ville betyde for deres praksis, og hvordan de forestillede sig at håndtere dette. I et organisatorisk perspektiv er denne pointe væsentlig: Hvis brugerinddragelse kan være med til at skabe en organisation, der er bedre i stand til at 'rumme sin egen kompleksitet', kan det måske repræsentere et gavnligt værktøj for ledere. Men det kræver opmærksomhed, og det er nok grunden til at udviklingen af disse to designprocesser ikke traditionelt set har været tænkt sammen. Det er derfor jeg synes, det er vigtigt, at der bliver eksperimenteret med dette i praktiske projekter, og at vi får lejlighed til at studere disse.

VI SKAL LYTTE OG TALE, SKABE MENING OG
OPBYGGE ET TILLIDSFORHOLD.
MED DET I FORGRUNDEN, FÅR VI MULIGHED FOR AT
UDVIKLE NYSKABENDE OG SAMFUNDSENGAGERET
ARKITEKTUR
- TIL GLÆDE FOR BÅDE BRUGERE, BYGHERRER OG OS SELV
SOM ARKITEKTER

Indehaver og adm. direktør Anders Holst Jensen, JJW Arkitekter

arkitektonisk lydhørhed

HOS JJW ER DER EN RIGTIG GOD FORSTÅELSE FOR, AT DET IKKE BARE ER NOK AT TRÆKKE 50 PROCENT FRA OG GØRE TINGENE HALVT.

VI BLIVER TAGET FOR PÅLYDENDE OG OMVENDT, HVIS ARKITEKTERNE SIGER: "NU BLIVER DET FOR ENS – KAN VI IKKE

FINDE PÅ NOGLE VARIATIONER?"

SÅ GØR VI DET. DET HANDLER OM SAMSPIL OG DER HAR VI STORE ERFARINGER MED JJW

CLAUS MØLLER PETERSEN, Grontmij Acoustica

GOD AKUSTIK ER AT TURDE BRYDE REGLERNE, FÅ NOGET FOR PENGENE OG LYTTE EFTER.

02

AKUSTIK

Interview med støjeksper
CLAUS MØLLER PETERSEN,
Grontmij Acoustica

HVORDAN SER GOD AKUSTIK UD?

Spørger man Acoustica, er svaret først og fremmest et varieret og kontekstbestemt design, der er tilpasset stedets brugere og behov: "Det afgørende for at skabe et rart akustisk miljø er, at man tager hensyn til rummets funktion," siger Claus Møller Petersen, der udover at være en af Acousticas mest erfarne rådgivere også er formand for Dansk Akustik Selskab. Han understreger det vigtige i at integrere god akustik i det æstetiske indeklima: "Vi sigter efter løsninger, som både er akustisk og visuelt fornuftige. Den gode lyd skal sørme også laves begavet rent arkitektonisk," understreger han og råder alle til at betragte god lyd som en god investering: "Der er lavet utallige undersøgelser, som viser, at dårlig akustik på sigt koster dyrt, både hvad angår helbred og effektivitet. Akustik er en investering og en vigtig arkitektonisk parameter, der skal medtænkes i byggeprocessen fra start til slut. Ellers får man det bare i nakken senere."

GOD LYD ER GOD FORRETNING

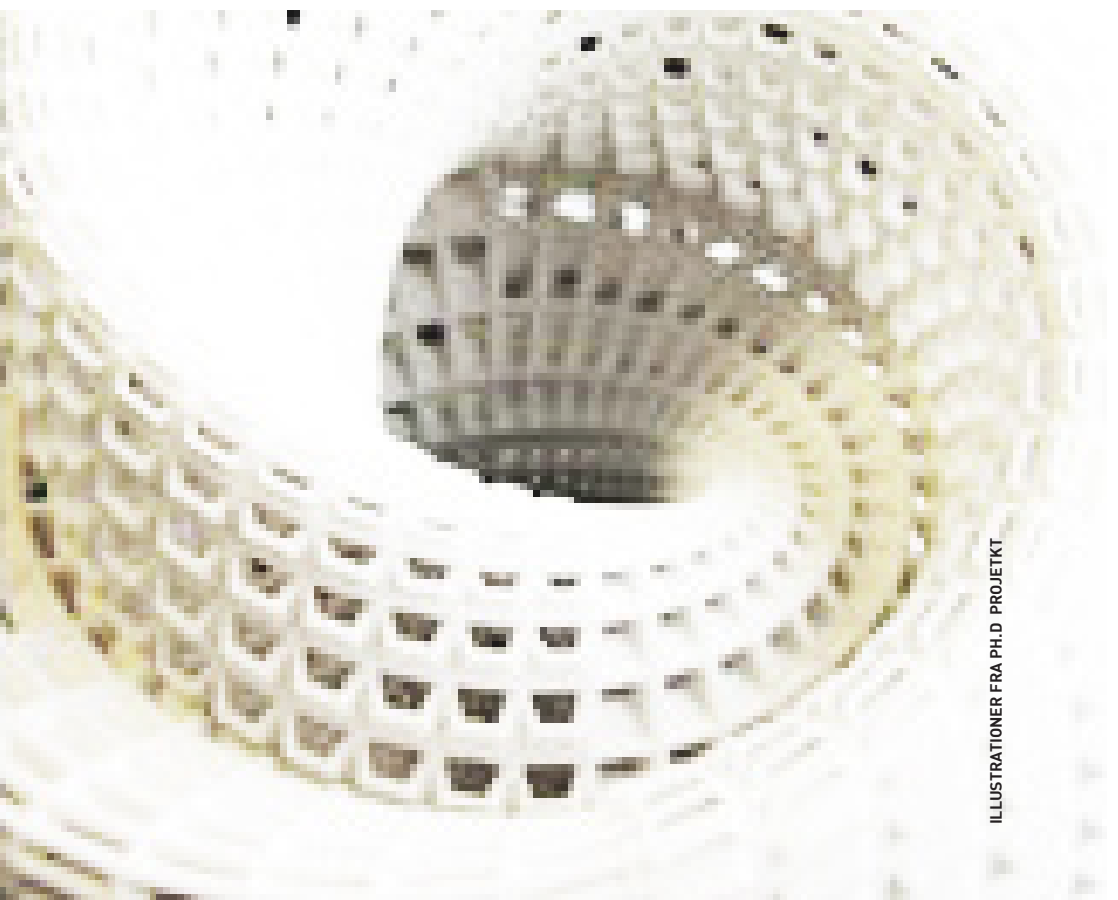
Oftentimes handler god lyd om at vinkle væggene en anelse og bruge materialerne rigtigt: "Har man f.eks. et loft med varmeisolerings, kan man for meget få midler trylle tagisoleringen om, så den samtidig fungerer som lydabsorbant," siger Claus Møller Petersen. Han peger på den økonomiske gevinst, der ligger i at undgå de omkostningsfulde lag-på-lag løsninger og tænke det akustiske

ind tidligt i byggeriet: "Der findes masser af rum, hvor man både har spartlet og malet væggene. Og så finder man senere ud af, at det ikke var så godt for akustikken. Så lægger man det akustiske på som endnu et lag, hvor man egentlig kunne have stoppet tidligere," forklarer han.

LYT TIL RUMMET

På bundlinjen handler det om at bruge tilstrækkelig tid på at tænke den akustiske strategi igennem: "Koncerthuse og andre profilerede lydprojekter er jo i den privilegerede situation, at de er sat i verden for akustikkens skyld. Her gør man det ypperligste og iværksætter undersøgelser, der rækker langt ud over lommeregneren," siger Claus Møller Petersen, der mener, at kontoret og skolebyggeriet kan lære noget af koncertsalen: "Vi har netop brugt denne grundige og omhyggelige tilgang som forbillede i TrygVesta," forklarer han med henvisning til det seneste projekt, som Acoustica har skabt i samarbejde med Built Identity og JJW ARKITEKTER: "Det handler jo dybest set om at lytte til rummet og være lydhør," siger Claus Møller Petersen og kaster et blik ud i den nærmeste fremtid: "Fremtidens computerteknologi og den digitale akustik vil på sigt gøre det langt nemmere at integrere det akustiske til bunds i det arkitektoniske, fordi computerteknologien gør det muligt at høre de akustiske konsekvenser af materialer og vinkler, mens byggeriet endnu er på tegnebrættet. Teknologien er et fantastisk redskab til for alvor at lytte på rummet. Så brug den."

ARKITEKTEN IND I LANDSKABET AF LYD

ILLUSTRATIONER FRA PH.D. PROJEKT

JJWs prisbelønnede erhvers-ph.d BRADY PETERS er i fuld gang med at udvide feltet og forbindelsen mellem akustik og arkitektur. En tilgang, der giver bedre lyd og vender op og ned på den arkitektoniske designproces

ALLE RUM HAR EN LYD

Akustiske lamper, lydabsorberende tekstiler og parametriske figurer, dergengiver, hvordan lydølger bevæger sig mellem fire vægge. Vi er i JJWs akustiske laboratorium, hvor Brady Peters arbejder på sin ph.d. om akustik som en integreret del af den arkitektoniske designproces:

”Akustik er en vigtigt del af arkitekturen. Alligevel er det sjældent, at arkitekter inddrager lyden i deres design, fordi de primært fokuserer på det visuelle. Men ligegyldig om vi vælger at designe akustisk arkitektur eller ej, har enhver bygning en række akustiske kvaliteter, som vi som arkitekter i det mindste bør være bevidste om. Som arkitekt er du jo aldrig ligeglåd med farve- eller materialevalg. På samme måde mener jeg, at arkitekten bør have en distinkt holdning til de akustiske forhold,” siger Brady Peters.

ET HOLISTISK ARKITEKTURSYN

Brady Peters forskningsprojekt kobler edb-baseret akustisk simulering med parametriske design med henblik på at skabe varierede og velafbalancerede akustiske miljøer. Det bliver således muligt, at udvikle nye komplekse overflader samt at teste og lytte på rummets akustik, før huset er bygget færdigt: ”Normalt hyrer man en akustisk ingeniør til at lappe på akustikken efter den egentlige designproces.

Det er det omvendte vi gør her hos JJW, hvor vi arbejder med en holistisk tilgang til akustikken. Her er det akustiske design ikke kun et loft, der er hængt op efter at konstruktionen er færdig, men en del af

selve konstruktionen og det arkitektoniske design: rummets former, materialer, overflader og geometriske vinkler,” fortæller Brady Peters.

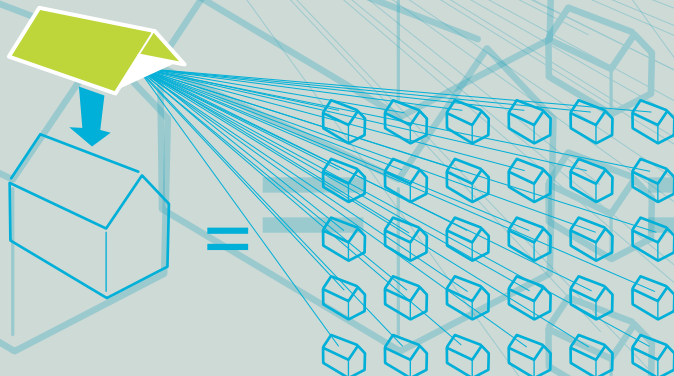
KONTORET SOM KONCERTSAL

Det akustiske laboratorium afspejler, hvordan JJW og Brady Peters anvender de akustiske analyser i alle deres projekter: ”Hvor man normalt kun anvender akustisk simulering i forbindelse med koncertsale, bruger vi værktøjerne på helt almindelige rum, som når vi f.eks. arbejder på skoleprojekter og designer et kontormiljø som senest Tryg-Vesta,” forklarer Brady Peters, der tidligere har arbejdet hos FOSTER + PARTNERS og på sidste års ACADIA Conference i Chicago vandt den prestigefulde pris for best student paper.

NYE DESIGNPROCESSE

Kombinationen af de to computerprogrammer giver Brady Peters og JJW ARKITEKTER en unik mulighed for at skruer på et rums egenskaber, så man opnår de bedste mulige lydforhold gennem det arkitektoniske design: ”På den måde kan vi arbejde med forskellige typer af akustiske miljøer og bevidst skabe præcis den akustiske karakter, vi ønsker, et rum eller en zone skal have,” forklarer Brady Peters og slutter: ”At integrere det akustiske i den arkitektoniske designproces giver bedre lydforhold, men det udvider også arkitektens kreative værktøjskasse. Arkitekturen bliver et akustisk landskab, hvor den arkitektoniske designer pludselig kan arbejde strategisk med et rums auditive fortællinger. Det giver helt nye perspektiver for rummets geometri, overflader og materialer.”

BÆREDYGTIGE SYSTEM LEVERANCER VED RENOVERING OG NYBYGGERI

JJWs erhvers-ph.d JAN SCHIPULL arbejder ihærdigt på sin afhandling om "BÆREDYGTIGE SYSTEMLEVERANCER VED RENOVERING OG NYBYGGERI"

Jan har været en vigtig medspiller i løsningen af JJW's Fælledgården, København.

PROJEKTBEKRIVELSE

Emnet bæredygtighed og energi-klima problematikken bliver mere og mere vigtig i vores daglige liv. Især byggebranchen konfronteres med nye, store udfordringer. Nye lovkrav tvinger arkitekter, ingeniører men også bygherrer til at tænke nyt og øge indsatsen for at forringe vores bygningsrelateret energiforbrug og ressourceforbrug drastisk.

Nye bygningskoncepter, nye materialer og moderne teknologi giver os allerede i dag muligheden for at bygge mere ressourcekånende og opføre mere energieffektive bygninger.

Men i forhold til den danske byggebestand udgør nybyggeri kun en mindre procentdel og er derfor næsten irrelevant i diskussionen om en stor reducere af energiforbruget i byggeriet. Til gengæld vil bæredygtige renoveringsprojekter kunne gøre en forskel og bliver derfor fremtidens udfordring – både for arkitekter og byggeindustrien.

Ph.d-projektets mål er, at udforske mulighederne for at bruge systemleverancer ved renoveringsprojekter, altid med fokus på emnet bæredygtighed. Der skal undersøges byggeopgaver af forskellige størrelser og vurderes i hvorvidt systemleverancer kan anvendes og hvad deres egenskaber må være for at kunne være bæredygtigt i denne sammenhæng.

Der udvikles vurderingskriterier og værktøjer for arkitekter (men også for byggeindustrien) som skal gøre udvikling, planlægning og indsatsen af systemleverancer ved renoveringsprojekter lettere.

Især begrebet "arkitektonisk bæredygtighed" skal undersøges nærmere i henhold til renoveringsopgaver og brug af systemleverancer. Arkitektonisk

bæredygtighed henviser ikke kun til en høj æstetisk eller design-orienteret kvalitet, men først og fremmest til de kvaliteter som tillader en lang og meningsfuld brug af en bygning og muliggør en videreudvikling og/eller funktionsskifte.

Specielt ved renoveringsprojekter er helhedsblikket på alle delaspekter af begrebet bæredygtighed nødvendigt: hvor stor er besparelsespotentialen ved brug af nutidig teknik i en eksisterende bygning?

Hvordan står energibesparelsen i forhold til materialeforbrug og økonomisk ydelse? Står ydelser og resultat i et acceptabelt forhold?

Hvilken indflydelse har renoveringen på bygning-en selv og i hvorvidt bliver dens ikke-målbare egenskaber (livskvalitet, sociale aspekter, men også arkitekturen) påvirket?

Ph.d-projektet stiller også spørgsmålet hvad kan læres af nutidige renoveringsprojekter om vores byggekultur? Findes der bestemte perioder hvor meget fleksible bygninger blev opført? Hvilke materialer er velegnet til renoveringsopgaver? Er der bestemte arkitektoniske koncepter der kan tåle renoveringer bedre end andre? Hvilke bygningskoncepter tillader nemt funktionskifte? Og hvordan skal vi planlægge i dag for at muliggøre enklere, mere effektive og især mere bæredygtige renoveringsprojekter i fremtiden?

Vejledere:
Anne Beim, professor Kunstakademiet
Arkitektskole, CINARK
Ole Hornbæk, partner JJW arkitekter

GODE INTENTIONER HAR HAFT DERES TIDSALDER. NU ER DET TID TIL BÆREDYGTIG HANDLING!

“I forbindelse med lanceringen af ‘Den lille grønne’ - en bog om bæredygtig handling hos JJW ARKITEKTER - åbnede JJW torsdag 16.sept. 2010 dørene op til deres spirende grønne værksted på Frederiksberg, hvor indehaver Ole Hornbek tog imod og inviterede til åben debat om bæredygtig handling.

Samtlige stole var besat ved eftermiddagens arrangement og det blev en berigende eftermiddag (og aften) med debat, småsnakken og forhandling - på kryds og tværs - om bæredygtighed, grønne visioner, gode intentioner, transformationer, erfaringer, eksempler, bæredygtig handling og manglen på samme.

‘Den lille grønne’ er ifølge indehaver Ole Hornbek hverken et højtråbende manifest eller et strategisk smart udspil, men en opsamling på JJW’s seneste tre års arbejde med at omsætte bæredygtige holdninger og viden til handling. Den lille grønne bog beskriver tegnestuens proces, som er endt med hvad JJW kalder en “arkitektonisk adfærd.” Og som Ole Hornbek så fint kalder “et lille pip” til debatten, omverden og branchen omkring visionerne, de gode intentioner og den manglende handling.

Budskabet er klart hos JJW ARKITEKTER. Deres profil og arkitektoniske praksis bygger på holdning, viden og handling. Holdning, fordi en bæredygtig arkitektonisk adfærd er lige så vigtig som nye teknologiske løsninger. Viden, fordi nytænkning og videndeling er afgørende for at løse de udfordringer, vi står overfor. Handling, fordi gode intentioner har haft deres tidsalder – nu er det ifølge JJW tid til bæredygtig handling!

“Bæredygtighed hos JJW handler om mangfoldighed, sammentænkning og ikke mindst om samarbejde på tværs af indsats-områderne, siger Ole Hornbek -

Hvis målet er, at holdninger og viden skal omsættes i konkrete handlinger, må man gribe i egen barm. Det er netop, hvad JJW gør. Lanceringen af ‘den lille grønne’ og initiativet til eftermiddagens arrangement er de første beviser herpå. Desuden var tre markante bæredygtighedsforkæmpere og garvede oplægsholdere inviteret til at præsentere hver deres perspektiv på bæredygtighed.

Folketingsmedlem og formand for folketingets Miljø- og Planlægningsudvalg Ida Auken (SF) præsenterede indledningsvis visionerne og de gode intentioner. Dernæst fremlagde projektleder for Bæredygtige Byer™ (DAC) Anna Esbjørn Hess erfaringsgrundlaget og de gode eksempler. Afrundende kortlagde Københavns nyindsatte stadsarkitekt Tina Saabye feltets kompleksitet og indsatsområdernes utallige forgreninger i forhold til konkret bæredygtig handling.

Der er altså ingen tvivl om bæredygtighed er komplekst, feltet enormt og indsatsområderne mange. Men med initiativer som ‘den lille grønne’ og invitationen til eftermiddagens debat understreger JJW deres engagement, samarbejdsvilje og mest af alt appetit på at omsætte visioner og viden til bæredygtig handling. JJW ARKITEKTER går i front for arbejdet med at udvikle og sikre bæredygtig arkitektonisk adfærd, hvor holdninger og viden rent faktisk omsættes i praksis.

Fra DAC og Bæredygtige Byer™ skal der lyde en stor tak til JJW ARKITEKTER for jeres initiativ, åbenhed og vilje til handling. Debatten om bæredygtig handling er hermed sat i gang - lad os sammen fortsætte arbejdet herfra!”

Uddrag fra Signe Cecilie Jochumsens anmeldelse fra Bæredygtige Byer.dk

STADSARKITEKT TINA SAABYE, MILJØRDFØRER SF IDA AUKEN MF, ANNA ESBJØRN TIDL. PROJET LEDER FRO BÆREDYGTIGE BYER™

LE LE GRØN NF

BÆREDYGTIG HANDLING

02

BÆREDYGTIGHED

VALBY GASSILO ER FORTÆLLINGEN OM FORANDRINGEN FRA DEN INDESLUTTEDE OG LUKKEDE INDUSTRIALISME TIL DEN UDADVENDTE NYE TID. DET ER JO SÅ BANALT I VIRKELIGHEDEN, DA DET ER TRANSFORMATIONEN FRA DET LUKKEDE OG FARLIGE, HVOR ALT KAN EKSPLODERE, TIL DEN NYE TIDS ÅBENHED, NETVÆRK OG TROEN PÅ IMØDEKOMMENHED OG LIV.

Ole Hornbek, JJW -
fra artikel i Weekend avisen nr.39
25 sept.2009

BÆREDYGTIGT LANDMARK

HVORFOR VALBY GASSILO?

Gassiloen har med sin enkle form og sine 108 meter

en fast plads i den københavnske skyline og står som et unikt landmark, der bærer en vigtig fortælling om Danmarks industrihistorie. Mens de fleste kender dens ydre, er det de færreste, der ved, at den indvendigt, under de gasblå metalplader, skinner helt fantastisk. Her er der et univers, der virker skabt af sort perlemor med en stemning af teknologi og rejser i fremtiden.

REFILL

Tiden er løbet fra den gasblå kæmpe, der har mistet sin funktion. Uden en ny funktion vil siloen skulle rives ned, og alle dens spor og fortællinger af industrihistorie vil blive slettet. Skal der bygges videre på de store historiske og rummelige værdier, skal der derfor fyldes nye funktioner og fortællinger i den gasblå silo.

Vi genbruger et unikt, industrielt bygningsværk – et af Københavns landmarks. Og ved at transformere dens anvendelse og klæde den på arkitektonisk giver vi den mulighed for at være med til at svare på vor tids største udfordring: At udvikle et bæredygtigt samfund.

VALBY GASSILO er en unik mulighed for at skabe fremtidens bæredygtige by og om-danne den 108 meter høje industribygning til et grønt vartegn, der vil kunne ses fra hele København. Visionen er at skabe et levende vertikalt bymiljø, hvor boliger, offentlige institutioner, hængende haver og forskningscentre forgrener sig som et fleksibelt og CO2 neutralt netværk.

VALBY GASSILO er transformationen fra industrialismens lukkede strukturer, hvor alt kunne eksplodere, til den nye tids åbenhed og synergi. Projektet bygger således også på ideen om at genbruge en stærk arkitektonisk identitet og fylde siloen med grønt brændstof og den viden, som skal svare på vor tids største udfordring: At skabe et bæredygtigt, dynamisk samfund.

UDVIKLINGSPROJEKT 2008-09

 VALBY GASSILO ER ET FANTASTISK VISIONÆRT
PROJEKT, DER GIVER KROP TIL MANGE FORSKELLIGE
BÆREDYGTIGHEDSTANKER
Ida Auken
Folketingsmedlem/ miljøordfører for SF

02

BY OG BOLIG

03

NÅR BEDSTEMOR VIL GIFTES

1. Hvad kendetegner det nye ældrebegreb og de kommende ældregenerationer?

INST. FOR FREMTIDSFORSKNING

Niels Bøttger-Rasmussen:

Vi inddeler ældregruppen i tre typer, hvor den første betegner "den unge ældre" eller "den frie toer". Det er netop denne gruppe som bliver mere og mere udbredt, fordi vi lever længere og sundere. Hvor de øvrige ældre-grupper defineres ved funktionsbegrænsninger og øget behov for pleje, holder "den unge ældre" alderen på afstand. Hvor alderdommen i industrisamfundet kan karakteriseres som otiumfasen, hvor det gjaldt om at trække sig tilbage, gælder det for den ældre af i dag om at være samfundssengageret og holde sig i gang.

ÆLDRESAGEN

Margrethe Kähler:

De kommende ældre var unge i 1968, og det har påvirket dem som generation. Både mænd og kvinder har uddannet sig godt, været ude på arbejdsmarkedet og rejst hele livet. Det betyder et kvantespring i holdningen til alderdommen. De har det, jeg kalder trodsig optimisme: De ønsker ikke at være kunstigt unge, men siger: "Vi har den alder og de skavanker, vi har, men vi vil leve fuldt ud." F.eks. finder mange en ny partner i en høj alder. Bedstemor vil giftes og leve livet, og det er da pragtfuldt!

OK-FONDEN

Eva Lunding Olsen:

At de ved, hvad de vil. Og de har magt, fordi de er mange. De ældre er ikke længere en svag generation, men en ressourcerstærk samfundsgruppe med vægtige udsagn og individuelle krav. Begrebet ældre-byrde er for længst passé, selvom ældreområdet stadig er en udfordring – men problemet er politisk, det ligger hos de unge og manglen på hænder i plejesektoren.

Nyere forskning peger enstemmigt på, at ældrebegrebet er under forandring.

Fremtidens ældre er fysisk, psykisk og økonomisk ressourcestærke og det skaber nye behov på boligområdet.

2.Hvilke krav stilles til fremtidens ældrebolig?

INST. FOR FREMTIDSFORSKNING

Niels Böttger-Rasmussen:

Fordi fremtidens ældre ikke ønsker at definere sig selv som sådan, tror jeg, at ældreboligen er på vej ud vores sprog – i hvert fald som begreb – til fordel for et universaldesign, hvor alle huse f.eks. er kørestolsegnede. Selvfølgelig har man ikke de samme behov gennem hele livet: Når man stifter familie, har man brug for mere plads, og når børnene flytter, bliver man mere udfarende og social. På den måde minder "den frie toer" om "den frie etter": teenageren.

ÆLDRESAGEN

Margrethe Kähler:

Alle boligundersøgelser viser, at de ældre leder efter alternativer til plejehjemmet. Først og fremmest ønsker langt de fleste at blive boende i eget hus. Derfor anbefaler vi derfor også, at man i langt højere grad fremtidssikrer sin egen bolig, så alderdommen tænkes ind i boligen. Derudover er det vigtigt, at ældreboligen er godt integreret i lokalmiljøet. Der er et udbredt ønske blandt de ældre om liv og mangfoldighed – både socialt, aldersmæssigt og arkitektonisk.

OK-FONDEN

Eva Lunding Olsen:

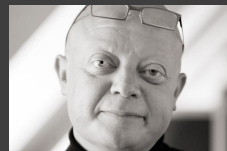
Først og fremmest tryghed: Økonomisk tryghed og en hus-leje, man kan magt. Fysisk tryghed i den forstand, at boligen er fremtidssikret, hvis man får bevægelsehandicap. Og endelig social tryghed og samvær med andre. At boligen er selvvalgt, gør også en kæmpe forskel. Men i dag er boligmulighederne ikke store, og det eneste alternativ til plejehjemmet er parcelhuset eller ejerlejligheden. Der eksisterer ikke noget midt i mellem.

DEN FJERDE BOLIG

er JJWs bud på en ny boform til fremtidens ældre - publikation udgivet i 2010

NIELS TOFT

OLE HORNBEK

En, to, tre, fire, fem. Tegner man sit livsforløb som en kurve over forskellige boligtyper, ser man omridset af fem huse: Det første er barn-domshjemmet, det andet ungdomsboligen eller kollegieværelset, det tredje er huset, hvor du selv stifter familie, og så er der en lang udfas-ning, før plejehjemmet viser sig som arketype num-mer fem: "Blandt standartløsningerne findes ikke noget fjerde hus – man fylder sin tredje bolig ud, så længe man kan, selvom boligare-alet måske er blevet for stort, efter at børnene er flyttet ud, og man i virkeligheden med fordel kunne veksle to børneværelser til en række nye behov og livsdrømme. Ideen om den fjerde bol-ig som alternativ boform efter familiehjemmet tager udgangspunkt i ideen om den ældre som en vital del af samfundet og det faktum, at livet fra 50 til 100 ikke længere er en stillestående endestation," forklarer indehaver Ole Hornbek, der er en del af JJWteamet bag den fjerde bolig.

DEN NYE TEENAGER

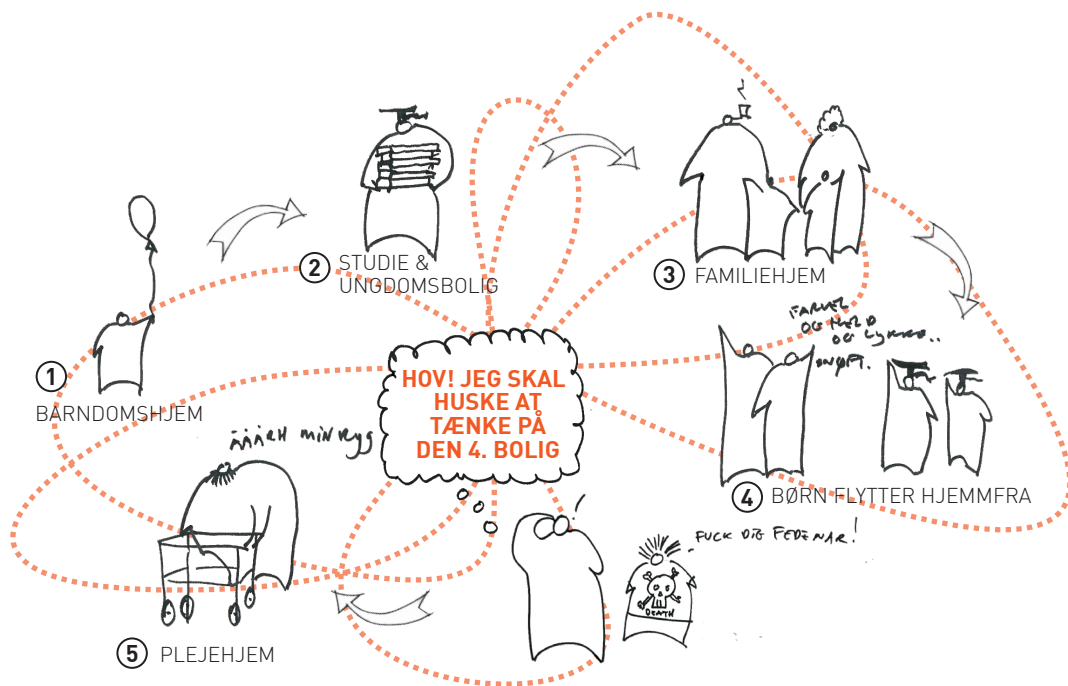
Med det nye ældrebegreb er der opstået en ny befolkningsgruppe med tilsvarende nye behov, der rusker op i den traditionelle boligtypologi. Livet mellem 50 og 80 er ikke længere en passiv periode, hvor ens aktive liv langsomt toner ud. Det er derimod en ny fase, der udgør omkring 40 procent af ens samlede livsforløb og dermed po-tentielt det "længste" hus på boliggrafen: "Den fjerde bolig er et svarer på det "hul", der plud-selig er opstået i vores samfund. I lighed med teenageren, der opstod i 1950'erne og 1960'erne, som en slags findeling mellem barn og voksen, er der nu fremkommet en befolk-ningsgruppe, der hverken er ung eller gammel, men som har en betydelig gennemslagskraft og et solidt økonomisk råderum," siger JWW arkitekt Niels Toft, der ligeledes har været med til at udvikle ideen om den fjerde bolig: "Den fjerde bolig er et åbent mulighedsfelt, som kan antage mange forskellige former – et åbent vindue, hvor vi som arkitekter ikke skal bestemme indretningen,

men hjælpe folk med at give deres prioriteringer luft under vingerne. Der er jo så meget liv på den anden side, når ungerne er flyttet ud, at det ville være mærkeligt, hvis så stort en del af livet bare skulle være et ekko af ens tidligere liv. Der-for tror jeg også, at familiehjemmet i højere og højere grad vil få midlertidig karakter, ligesom ungdomsboligen, hvor man jo også planlægger efter, at der kommer et rigtigt liv bagefter."

TRYGHED OG FRIRUM

Den fjerde bolig er ideen om at designe sin bol-ig af lyst og prioritere sit arealbehov efter sine drømme: "Hvorfor ikke indrette sig på en måde, så ældreboligen ikke er determineret, men valgt af lyst?" spørger Ole Hornbek og fortsætter: "Det er jo i virkeligheden en videreudvikling af ideen om "olde-kolle", hvor boligen nu bare indrettes mere fleksibelt og fremtidssikret i forhold til den enkelte, så man både kan leve der som 50 og 80årige. Når man bliver ældre og får behov for pleje er badeværelset på forhånd indrettet stort nok og uden dørtrin, så man kan komme omkring i kørestol. På den måde kan man blive boende i sit sociale netværk og lokal-miljø, sel-vom man bliver gammel," fortsætter han. Niels Toft understreger i den forbindelse vigtigheden af, at turde tage en række svære emner "ved hornene" i god tid, for på den måde at sikre sig lige dele tryghed og frihed: "Ved at etablere en fast base af tryghed og fremtidssikre sig ar-ealmæssigt og økonomisk, etablerer man sam-tidig et frihedsrum, der giver en række nye mu-ligheder for at realisere sig selv og sine drømme. Den fjerde bolig starter derfor allerede, når bør-neværelserne bliver tomme, og man spørger sig selv: Gad vide om man ikke kunne frigøre de værelser til et eller andet? Du diskuterer jo heller ikke pensions-ordning med en pensionist. Det gør du i god tid med en på 30."

GIV BØRNEVÆRELSET FRI!

Det statiske familiehem er blevet en gammeldags fortælling. Der er så meget liv på den anden side, når ens børn flytter hjemmefra, at det ville være mærkeligt, hvis så stor en del af ens liv bare skulle være et ekko

NIELS TOFT, arkitekt maa, JJW

Den fjerde bolig er en tænketank. Det er afdækningen af nye behov – også andre behov end de rent arkitektoniske, som f.eks. de demografiske. Det er en pligt for arkitekter at tænke nyt.

OLE HORNBEK, indehaver JJW

03

ÆLDRE

HVORDAN SKABES MANGFOLDIGHED?

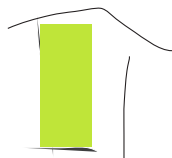
Med øget fokus på byfornyelse, strukturelle forandringer og det gode byrum er faren, at vi udvikler alting i vores eget billede og sletter de arkitektoniske, sociale og kulturelle kontraster, der kendetegner en levende og vital by.

Ensartede boformer skaber ensartede byer med ensartede mennesker med ensartede problemer.

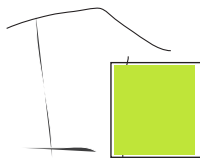
Udfordringen er at skabe mangfoldighed. Vi skal bygge nyt og følge med de nye botyper,

som samfundet og nye generationer efter-spørger. Forny de nedslidte almene bolig-byggerier, så de matcher en bæredygtig fremtid. Og transformere de arkitektoniske ikoner fra fortiden, så byen bygger videre på sine historiske lag og fortællinger.

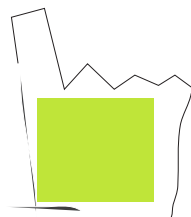
Svaret er forskellighed – både hvad angår boformer, alder, indkomst og social klasse.

NY

FORNY

TRANSFORMATION

HVAD MED MOBILITETEN?

ER DER PLADS TIL MIN HÆNGEKØJE?

HVAD MED DE TOTAL ØKONOMISKE BETRAGTNINGER?

HAR VI EN PLAN FOR REGNVANDS-HÅNTERING?

VENDER HUSET RIGTIG PÅ GRUNDEN

ÇENΔEP HYΣET ΠΙΤΤΗΓ Π□ ΓΡΥΝΔΕΝ ?

HAR VI VIKELIG BRUG FOR DET?

HVAD MED DET SOCIALE RUM?

HVAD MED MATERIALETS HOLDBARHED OG LIVSCYKLUS ?

VISION

03

MANGFOLDIGHED

HVORFOR ER FRØSILOEN BLEVET ET IKON FOR KØBENHAVN?

JAN CHRISTIANSEN

Forh. Stadsarkitekt København:

Frøsiloen udtrykker først og fremmest originalitet og genersitet. Den er et forbilledligt eksempel på hvordan man på en skæv og anderledes måde kan transformere den tidligere industribygning til et overraskende arkitektonisk element i byen. Projektet blev jo netop valgt, fordi det som det eneste så potentialet i at lægge lejlighederne uden på murene i stedet for at bore huller i betonskallen. Endelig er frøsiloen et vellykket eksempel på mødet mellem hollandsk og dansk arkitektur: Det har lykket JJW at tæmme den hollandske vildskab og omforme Rotterdams pragmatisme til en københavnsk kontekst.

KARSTEN IFVERSEN

Arkitekturansmelder Politiken:

Frøsiloes primære force er, at lejlighederne sidder uden på – det giver et fantastisk billede til havnen. Samtidig står frøsiloen som et ikon for havnefrontens udvikling i 00'erne, hvor havnen blev indtaget af boligbyggerier. Frøsiloen gør det bare flottere og mere prægnant end de øvrige, fordi den besidder en enorm arkitektonisk og kropslig karakter. Det indre trapperum er vidunderligt og så er overdækningen skøn: De to lyskuper buler jo ud som to flueøjne, der sammen med siloens symmetriske, runde former gør arkitekturen til en animalsk og dynamisk krop midt i byen.

KENT MARTINUSSEN

Administrerende direktør DAC:

Frøsiloen er blevet et ikon for København, fordi den er smuk! Og fordi den har en billedskabende storytelling om sin industrielle fortid og omdannelse. Med frøsiloes reference til Københavns industrielle fortid får man oplevelsen af, at byen har en specifik historie – og dermed bygger det identitet. En på samme tid smuk og billedskabende historie er en god historie, som vi husker og derfor ikoniserer.

EN UDSØGT KOM- A SUPERB MIX OF
BINATION AF DUTCH
HOLLANDSK INGENUITY
IDÉRIGDOM AND DANISH
OG DANSKE KOM- ARCHITECTURAL
PETENCER INDEN SKILLS AND DESIGN
FOR ARKITEKTUR COMPETENCE
OG DESIGN

BÆREDYGTIG FACADE PÅ EN DAG

ILL. FÆLLEDGÅRDEN

DET ER EN MYTE, AT BÆREDYGTIG ARKITEKTUR
NØDVENDIGVIS SKAL VÆRE TILLUKKET OG USKØN.
SOM ARKITEKTER SKAL VI SIKRE ET HØJT
ARKITEKTONISK NIVEAU OG DE KLASISKE
ARKITEKTONISKE DYDER;
NEMLIG AT TÆNKE EN ARKITEKTUR, DER FORHOLDER
SIG TIL SINE OMGIVELSER PÅ EN SOCIAL OG
ÆSTETISK MÅDE.

AT TEGNE OG RENOVERER BÆREDYGTIGT ÆNDRER IKKE
PÅ DET. TVÆRTIMOD,”

Indehaver og arkitekt MAA Ole Hornbek

FÆLLEDENS HAVE

SYSBYG – netværket er et samarbejde mellem
Kunstakademiets Arkitektskole,
Realdania og JJW Arkitekter.

Interview med Professor Anne Beim,
Kunstakademiets Arkitektskole, CINARK

Hvad gør vi med 1960ernes nedslidte beton? JJW og arkitektskolen er med i tværdisciplinært samarbejde om mere æstetik og nye industrielle løsninger i bæredygtig boligrenovering

Hvad går det tværfaglige samarbejde ud på?

Vores samarbejde med JJW er del af en tværdisciplinær systemleverance, hvor flere forskellige fagligheder og firmaer er gået sammen om at udvikle nye innovative vidensprodukter, byggeprodukter og byggeprocesser inden for bæredygtig boligrenovering. Med systemleverancer kan vi levere en mere samlet løsning, hvor flere fagdiscipliner tilgodeses og nye funktioner kobles på de eksisterende. Systemprodukterne skal ikke forstås som standardprodukter, men variable produkter ud fra mass customization princippet, hvor løsningerne kan tilpasses byg-herrens ønsker inden for visse variationsgrænser, konfigureres til den specifikke bygning og leveres i en industriel proces. Det skaber multifunktionelle og langt mere komplekse løsninger end dem, vi kender i dag.

Hvorfor er det en fordel i relation til bæredygtig boligrenovering?

Da den største fremtidige renoveringsopgave gælder efterkrigstidens industrielle arkitektur, er det en stor fordel, hvis der også er tale om industrielle renoveringsløsninger – nu bare med bæredygtigt fortegn. Det giver en række fordele, både arkitektonisk, teknologisk og økonomisk, da man herved får mulighed for at afsøge nye materialer og byggemetoder. De nye industrielle løsninger kan på den måde komme beboeren og boligselskabet til gode, da præfabrikerede produkter ofte er forbundet med færre gener. F.eks. kan man forestille sig, at man vil kunne gennemføre et facadeskift, mens beboeren er på arbejde. Kvaliteten ved at tænke industrielt i relation til facaden er således, at du

vil kunne skifte fra beton til bæredygtighed på én dag.

Hvad kendetegner renoveringen af efterkrigstidens boligmasse?

Montagebyggeriet, der jo efterhånden er 40-50 år gammelt, er stærkt utidssvarende, både hvad angår det arkitektoniske og rent energimæssige. Dels har vi jo i dag et helt andet materialekendskab, dels helt andre krav til energiforbruget. Det ubehandlede betonbyggeri har vist sig at patinere meget grimt, det har en dårlig isolerings-evne og mange steder er det ligefrem behæftet med en række konstruktionsmæssige fejl. Rent teknisk er der derfor behov for nye praksisser for at løfte denne omfangsrige boligmasse til en nutidig standard. Men når vi taler om bæredygtige løsninger i forbindelse med systemleverancer gælder udviklingsarbejdet også æstetiske forhold og nye rumlige disponeringer.

Hvilke æstetiske forhold kunne det f.eks. være?

I de seneste år har fokus inden for facaderenovering primært været på tekniske løsninger frem for spørgsmålet om den arkitektoniske helhed. Rent hypotetisk kunne man derfor forestille sig, at dette tværdisciplinære samarbejde, der jo både inkluderer byggeriets teoretikere og praktikere, i højere grad vil skabe helhedsorienterede løsninger, der relaterer sig til stedet. Ved at udvikle på tværs af mange forskellige faglige ekspertiser og udnytte den synergi, der opstår på baggrund af et bredt netværk, sikrer vi, at de bæredygtige løsninger ikke alene har en højere teknisk kvalitet, men også er arkitektonisk og æstetisk forsvarlige.

ERHVERV OG SUNDHED

04

INDRETNING RETNING SOM STRATEGISK VÆRKTØJ

Uddrag fra "Den skræddersyede arbejdsplads", en scrapbog om kompetencemiljø
JJW publikation udgivet 2007/ NY udgave på
trapperne!

Er mødelokalet for kort? Stumper kopirummet? Strammer kantinen?

Måden vi arbejder på ændrer sig konstant. For at vi kan være klædt på til dette har vi på JJW udviklet en scrapbog om "Den skræddersyede arbejdsplads". Bogen er vores syn på fremtidens arbejdsplads og på begrebet "kompetencemiljø".

5 HOLDNINGER TIL FREMTIDENS ARBEJDSPLADSE

Hvis ikke fremtidens arbejdspladser skal ligne tilfældige møbeludstillinger, hvor medarbejderne forskanser sig med høreværn og høje reoler, må alle, der arbejder med fremtidens arbejdsplads, tage kompetencemiljøets udfordringer alvorligt.

Der findes uendeligt mange løsninger og produkter, men for at vælge rigtigt må man starte med holdningen til arbejdspladsen. Starte med at tage stilling.

#1 ARBEJDSPLADSEN SKAL SKRÆDDERSYES

Hver organisation har sin kultur. Derfor skal arbejdspladsen skræddersyes, så den passer nøjagtigt til organisationens arbejdsformer, samarbejdskulturer og værdisæt.

Det bør ikke alene være en diskussion om åbne eller lukkede kontorer, men en diskussion om, hvordan de fysiske rammer bedst muligt kan understøtte måden, man arbejder på i organisationen, og gerne vil arbejde i fremtiden

#2 SE DIT ARBEJDE I ØJNENE

Hvad består dit arbejde egentlig i? Måske laver du meget andet i løbet af en dag end at sidde foran din pc? du går til møde, du taler med en kollega, du henter en kop kaffe, du booker et mødelokale, du går turen til kopirummet osv....

Det er alt sammen "rigtigt arbejde" og er handlinger, som hører med til hverdagen i et kompetencemiljø. vi er vant til tanken om "produktet", at fokusere på det håndgribelige: rapporten, brevet, aftalen osv. men hvad er egentlig "produktet" i dag? måske var det de ideer, du fik udvekslet med kollegaen over en kop kaffe?

#3 IDENTITET OG KULTUR

Arbejdspladsen handler ikke kun om det praktiske og funktionelle. Identitet er blevet et afgørende begreb.

Virksomheder kan brande sig udadtil mod kunderne, men det er også vigtigt hvilke signaler man sender ind i organisationen.

For den enkelte medarbejder er det af stor betydning, at man kan spejle sig i organisationen og identificere sig med den virksomhed man skal agere i.

Et inspirerende og socialt miljø er en vigtig forudsætning for udveksling af viden og udvikling af kompetencer.

#4 RUM SKAL KUNNE NOGET SÆRLIGT

Variationen af rum er vigtig på den skræddersyede arbejdsplads. For at kunne understøtte mange forskellige arbejdsituationer, skal rummene være forskellige. Det giver valgmuligheder i løbet af arbejdsdagen.

Der er det lille intime rum for fordybelse eller et højlydt møde. Der er projektrummet, der for en periode danner en intens ramme om en gruppes arbejde. Der er det overraskende rum, der giver dig en pause. Der er gruppezonen, hvor du og dine nærmeste kolleger har faste pladser. Der er det store samlingsrum, hvor cafeen ligger, og hvor man mødes til foredrag.

#5 ...OG, UDEN ET GODT INDEKLIMA, ER ALT DET ANDET LIGEGYLDIGT

Tung luft, støv, varme, træk, støj og for lidt eller for meget lys... Når de fysiske omgivelser på arbejdspladsen ikke fungerer, nedsættes både effektiviteten og arbejdsglæden mens sygefraværet stiger. Derfor kan man ikke tage indeklimaet for alvorligt.

Akustik, lys og luftcirkulering skal indtænkes fra starten, og må ikke ses som en særskilt teknisk ydelse, der kan ordnes senere. Sammentænkes bygning og tekniske løsninger, er det muligt at erstatte klimaanlægget med naturlig ventilation, trække dagslys langt ind i bygningen og integrere akustiske flader på en ukompliceret og smuk måde. Er der ikke styr på indeklimaet, er alle gode intentioner om et visionært kompetencemiljø ligegyldige.

DET LEVENDE HUS

Ombygningen af Tryg erhvervsdomiciler i Ballerup og Bergen viser, hvordan arkitektur og design bidrager til forandringen af en hel organisation.

Det nye Tryg er et skæddersyet arbejdsmiljø, hvor de visuelle og fysiske rammer udtrykker Tryg værdigrundlag og identitet. Den stærke røde farve, de åbne kontorer med individuelle, nære arbejdszoner, mange mødesteder, innovationsområder og fælles arbejdspladser illustrerer målet for Det Levende Hus: Et domicil fyldt med energiske mennesker, der er i bevægelse og samarbejder på nye måder på tværs af virksomheden. Det Levende Hus afspejler en organisation i vækst – et netværk, som forbinder to meget forskellige afdelinger i Danmark og Norge, så de opleves som én og samme verden:

”Det har været en interessant udfordring at få det fysiske design og organisationens design til at gå op i en højere enhed, og udfordringen har ikke været mindre af, at det var to organisationer placeret i meget forskelligartede bygninger og to forskellige lande. Men i tæt samarbejde med en meget aktiv bygherre, har vi kunnet skræddersy det helt rigtige værktøj – et kompetencemiljø, der understøtter det, Tryg er,” fortæller indehaver Katja Viltoft fra JJW ARKITEKTER.

Som en del af projektet har JJW gennemført en række workshops i samarbejde med Tryg ansatte for at afklare brugernes behov

og opsøge nye udviklingsmuligheder. Det har bl.a. givet værdi til ombygningsprocessen og klædt de ansatte på til at få mest muligt ud af de fornyede rammer, hvor både medarbejdere og direktion sidder i storrum:

”Vi har sagt farvel til enmandskontorer og ”mig og mit” og goddag til ”vi og vores” i et åbent miljø med videndeling, samarbejde og synlig ledelse. Dermed har vi defineret arbejde på en ny måde, hvor den individuelle arbejdszone suppleres med områder til projektarbejde, til fordybelse eller til en kop kaffe og en snak med kollegaen. Det er alt sammen arbejde. Måden vi indretter os på, betyder også, at beslutninger kan træffes hurtigere og nemmere,” konstaterer Trygs tidligere koncernchef Stine Bosse.

Udover en differentieret rumlig skala er indretningen kendetegnet ved grafiske elementer, et varieret akustisk miljø og Trygs røde farve, der ligesom den organisk formede kaffebar, møblelementet og de begrønnede vægge understøtter et bæredygtigt og dynamisk miljø, hvor arbejdspladsen fungerer som organisatorisk værktøj.

Tryg identitet er udviklet i samarbejde med Built Identity og Grontmij.

**DE FYSISKE RAMMER
UNDERSTØTTER HELE VORES
ORGANISATION I AT VÆRE
HANDLEKRAFTIG, MENNESKELIG
OG NYSKABENDE.**

Stine Bosse, fhv. koncern chef for Tryg

FREMTIDENS HOSPITAL MÅ IKKE BARE BLIVE EN MASKINE, DER I AL SIN EFFEKTIVITET HAR GLEMT DET ENKELTE MENNESKE.

SÅ SAMTIDIG MED AT LØSE DE MEST KOMPLICEREDE LOGISTISKE OPGAVER, TILFØRER VI SUNDHEDSOMRÅDET ET FOKUS PÅ DET, DER OPLEVES I ØJENHØJDE - PÅ PATIENTEN, PÅ SUNDHEDSPERSONALET OG PÅ DE PÅRØRENDE..”

Katja Viltoft, indehaver JJW

SUNDHED

Hospitalsstrukturen i Danmark undergår i disse år betydelige ændringer. Fra politisk side er der fokus på både rationalisering af strukturer og arbejdsgange samtidig med at den enkelte patients helbredelse er på dagsordenen med det "Sansende hospital". I dette spændingsfelt står det nye JJW ARKITEKTER stærkt, særligt i kraft af acrums store netværk af samarbejdsparter, særligt i Tyskland.

Acrum har gennem en årrække opbygget et samarbejde med den tyske arkitektvirksomhed Heinle, Wischer + Partner fra Stuttgart, der beskæftiger 250 arkitekter alene indenfor dette hospitalsbyggeri.. Virksomheden har siden 1950'erne specialiseret sig i hospitalsbyggeri og har gennemført flere millioner kvadratmetre nye hospitaler, og opbygget en for sundhedssektoren i Danmark meget vigtigt viden på området.

JJW ARKITEKTER har med afsæt i disse forbindelser, skabt et meget robust dansk-tysk sundhedsteam, som ud over Heinle, Wischer + Partner består af de tyske specialister HT Hospitaltechnik. De danske samarbejdspartnere er bl.a. SHL Architects, COBE, Moe & Brødsgaard, ÅF, Henneberg og Hansen og Midtconsult, kunstneren Nina Steen-Knudsen og en række

andre specialister.

På sundhedsområdet, har teamet i år allerede har deltaget i konkurrencerne om Panumtårnet og udvidelsen af Herlev Hospital og Rigshospitalet, ligesom vi er i gang med ombygningen af sengestuer i tårnet på Herlev Hospital

I alle disse opgaver forsøger vi at tilføre sundhedsområdet et fokus på det enkelte menneske set i øjenhøjde.

PATIENTEN, der er i den mest sårbare situation... og hvis helbredelse afhænger af at være i "helende" omgivelser.

SUNDHEDSPERSONALET, som har hospitalet som arbejdsplads... og hvis motivation og effektivitet afhænger af om de fysiske omgivelser understøtter videndeling og arbejds glæde.

DE PÅRØRENDE, som ikke skal være i vejen og tilovers, men som skal kunne fortsætte med at leve, også når de venter...

JJW ARKITEKTER har noget at tilføre sundhedsområdet og vi glæder os til at sammen med bygherrerne og vores internationale samarbejdspartnere at udvikle området over de næste mange år.

LÆRING OG IDRÆT

HVORDAN SKABER VI DEN GODE SKOLE?

TOVE DITTEYSEN SKOLE ENGHAVEPLADS, 2010

Robert Bergstedt, Børne- og Ungdomsforvaltningen, Københavns Kommune

Først og fremmest skal vi have en ambition om at skabe autentiske og differentierede læringsmiljøer, hvor rumtype, funktion og undervisningsform matcher hinanden. Rummet er også en pædagogisk kompetence, der sætter rammerne for hvilken læring, der kan foregå. Og det mener jeg også, at arkitekturen skal: Rummet skal give læreren mulighed for at tage stilling og spørge: Hvad skal jeg med min undervisning og hvilket rum, skal jeg bruge?

Det kræver planlægning og differentierede rumforhold, men skaber også langt bedre undervisningssituationer. Det betyder at arkitekten skal fokusere på diversitet frem for fleksibilitet. Flexibilitet kan være en und-skyldning for ikke at tage stilling, mens mangfoldighed giver mulighed for at stille krav og tilrettelægge undervisningen bevidst. Derfor skal skolens arkitektur helt grundlæggende have forskellige rumstørrelser, der hver især udgør en base for en bestemt faglighed. Og endelig er det vigtigt at supplere med såkaldte zoner, en slags frizoner, hvor de forskellige fagligheder kan skabe synergi og hele skolen kan samles.

Ole Juhl, Centerleder Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM)

DCUM fokuserer først og fremmest på elevernes interesser og behovet for et godt fysisk og psykisk undervisningsmiljø, og derfor mener vi også, at det er vigtigt, at de inddrages i udformningen af skolearkitekturen. Helt overordnet mangler der en række generelle regler for elevernes toilet-, spise- og arbejdsforhold – præcis som for lærere og andre ansatte. Hvorfor skal eleverne spise deres fedtede madpakker i klasselokalerne og lave gruppearbejde på gangene i stedet for at have ordentlige kantiner- og arbejdsforhold, der viser, at de er vigtige og bliver behandlet med respekt?

Vilkårene for lærer og elev skal gøres langt mere ligeværdige, og i stedet for at lærerne manifesterer sig for sig selv, ser vi meget hellere, at de opholder sig blandt eleverne, og at man nedlægger lærerværelset. Endelig skal vi have en fleksibel skole med fokus på den enkelte elevs kompetencer med mange forskellige rumtyper. En moderne skole i vidensamfundet skal understøtte forskellighed, trivsel og en demokratisk læringskultur.

Benedikte Ask Skotte, Formand for Skole og Samfund

Når jeg kommer ind på et kunst-museum, kan jeg tænke: Hvorfor laver vi ikke en skole her? Hvorfor tænker vi altid skolen, som en kedelig klods i stedet for et kreativt læringsmiljø for hele kroppen? I stedet for udelukkende at indrette skolen fra taljen og op, bør skolens arkitektur henvende sig til både hovedet og kroppen. Børn er hele mennesker, og samspillet mellem muligheden for bevægelse og det visuelle har stor betydning for, hvordan vi tænker og lærer. Derudover lægger vi i Skole og Samfund stor vægt på en åben skole, der hen-vender sig til lokalsamfundet og forholder sig til forældrene.

Skolen skal tænkes ind i en samfundsmæssig helhed, så forældrene føler sig velkomne og legepladsen lægges ved siden af f.eks. ældreboliger. Endelig skal vi inkludere det, som børnene er fascinerede af, nemlig teknologien, og undgå én måde at indrette os på. Der er mange forskellige kategorier af elever og læringsstyper, og skolens arkitektur skal kunne favne dem alle.

BYEN IND I SKOLEN SKOLEN UD I BYEN

LARS B. LINDBERG indehaver JJW ARKITEKER

Hvad kendetegner skolen ud fra en arkitektfaglig vinkel?

Som arkitekter må vi møde virkeligheden. Brugeren definerer virkeligheden. Vores opgave er at forstå brugeren og være pragmatiske samtidig med, at vi har en holdning og giver modstand.

Skolen er præget af skiftende pædagogiske strømninger, der bølger op og ned. I nogle perioder anbefales det, at al undervisning foregår i åbne rum, for så igen at blive afløst af det klassiske klasselokale. Det er vigtigt, at vi som arkitekter overskrider disse trends, så skolens fysiske strukturer bliver noget mere. Vi skal have modet til at rådgive vores bygherrer, så skolearkitekturen udformes som en fleksibel skole og et stykke robust arkitektur.

Hvad forstår I med skolen som et stykke robust arkitektur?

Først og fremmest skal skolen have identitet og rumlig kvalitet: Heri ligger det særligt arkitektoniske. Et sted kan sagtens have flere identiteter, flere steder i stedet. Arkitektur handler om stedsans, om at fornemme stedets kvaliteter. Men det arkitektoniske er jo samtidig også det, du ikke kan forklare. Det arkitektoniske er det ekstra, som løfter det hele op og lægges til en velfungerende indretning.

Hvad er jeres drivere?

Vores arbejdsproces tager udgangspunkt i ideen om "særliggørelse af det almindelige", hvor nysgerrighed, det arkitektoniske og brugeren er i centrum. Et laboratorium, der udvikler, afprøver, eksperimenterer og søger nye svar. Det er en proces, hvor vi konstant udfordrer vores ideer ved skiftevis at åbne op for nyt og arbejde i dybden. Dermed sikrer vi, at huset får karakter.

S. 64 JJW FIRMAPRÆSENTATION

Hvad kendetegner en JJW skole?

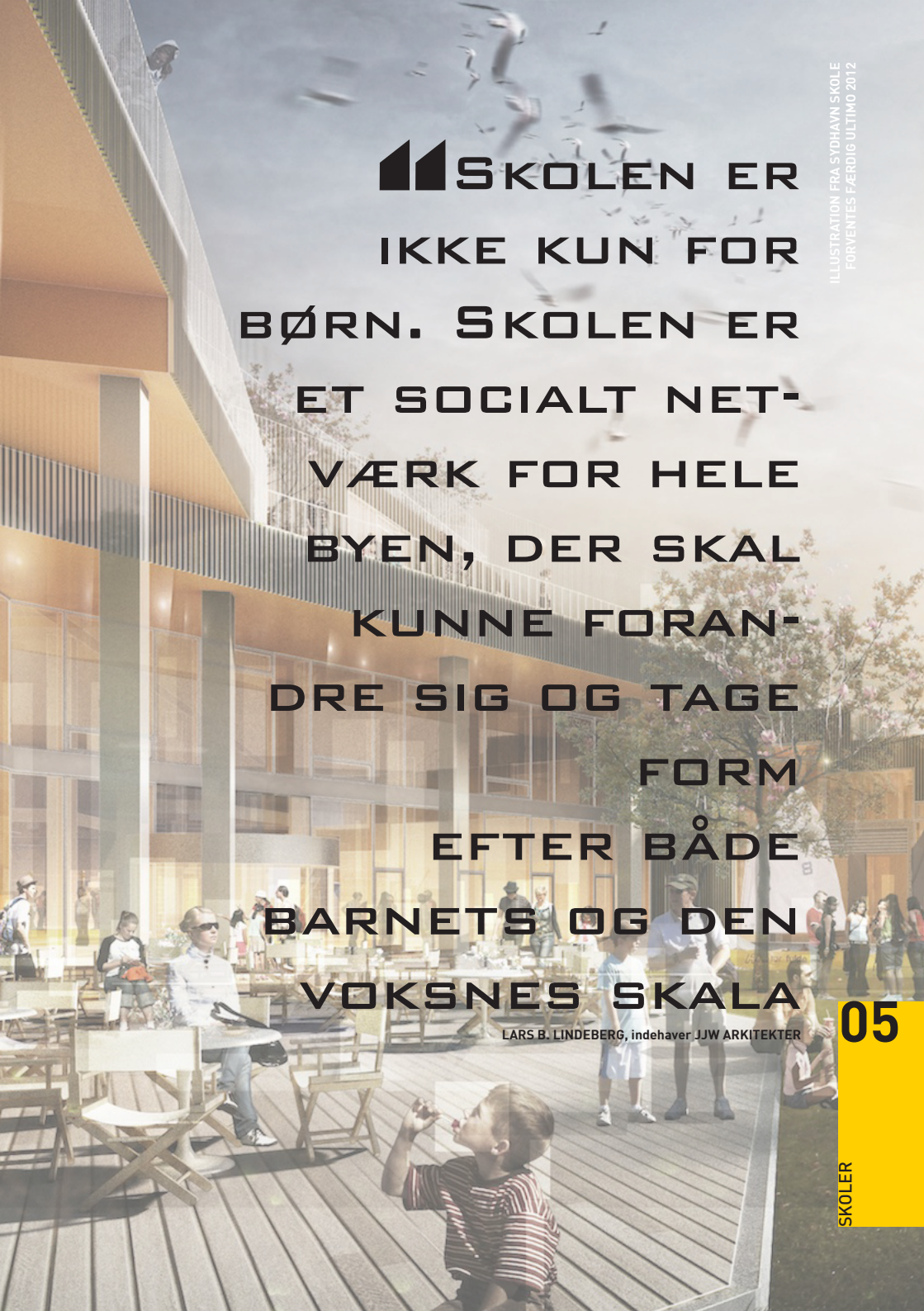
JJW har bygget skoler i lang tid og kender begge yderpunkter, både den åbne projektskole og det klassiske klasselokale. Vi forsøger vi altid at integrere begge verdener i vores skolearkitektur, så der opnås forskellig typer rum til forskellige typer aktiviteter. Derudover er mennesket altid i centrum. Når vi tegner en skole, tænker vi både i barnets og den voksnes skala. Kroppen og det legende skal hele tiden være med.

Skolen er også en arbejdsplads og et socialt mødested, vi alle tager i brug i forskellige situationer. Det er byens skole, hvor vi mødes til forældremøder, valgfærdner, kulturelle arrangementer og aftenskolekursus. En skole skal kunne rumme så mange forskellige aktører og funktioner og syntesen sker, når alle smelter sammen. Byen skal ind i skolen og skolen ud i byen. Derfor anbefaler vi også, at man skaber plads til fysiske forandringer. Ved at arbejde med en fleksibel og stærk grundstruktur, hvor udvalgte elementer kan flyttes og forskydes, bliver det muligt at forme skolen efter brugernes behov, så skolens fysiske rammer kan tage ved lære af deres erfaringer.

Hvordan definerer JJW en sådan arkitektonisk grundstruktur?

En bygnings grundstruktur skal være meningsfuld, robust, rummelig og smuk. Det er ryggraden i et hus og det permanente, som arkitekterne skal sikre. Men vi kan ikke på forhånd bestemme eller fuldkommen vide, hvordan brugeren ønsker at indrette sig eller tage rummene i funktion. Derfor er det vigtigt, at man får mulighed for at udvikle rummene med tiden. Hvis huset skal leve, må det kunne forandre sig.

**SKOLEN ER
IKKE KUN FOR
BØRN. SKOLEN ER
ET SOCIALT NET-
VÆRK FOR HELE
BYEN, DER SKAL
KUNNE FORAN-
DRE SIG OG TAGE
FORM
EFTER BÅDE
BARNETS OG DEN
VOKSNES SKALA**

LARS B. LINDEBERG, indehaver JJW ARKITEKTER

ILLUSTRATION FRA SYDHAVN SKOLE
FORVENTES FÆRDIG ULTIMO 2012

05

SKOLER

SYDHAVN SKOLE

SKIBET SOM ARKITEKTONISK IDÉ

Skolen bliver Sydhavns nye arkitektoniske flagskib. Et skib, hvor eleverne går ombord for at begynde deres dannelsesrejse. Indvendigt vil skibet opleves som en varieret by, hvor de forskellige rum optræder som byens sædvanlige miks af huse, værksteder, butikker, gader og pladser:

- Vi lader nærmest byens gade fortsætte ind igennem skolen på den ene side, mens vi mod havnen åbner skolen helt op. Skolens tage bliver til en del af byrummet ved at vi udformer bygningen så at det bliver muligt at gå på den. Indenfor udformer vi skolen, så faglokaler og fællesfaciliteter kan facilitere byen på bedste vis uden for skolens normale åbningstid. Vi bringer skolen ud i byen, samtidig med at vi bringer byen ind i skolen, fortæller arkitekt og associeret partner Lars B. Lindeberg fra JJW ARKITEKTER.

STEDSPECIFIK LÆRING

Sydhavn Skole får særligt fokus på det naturvidenskabelige. Med sin beliggenhed ved vandet fokuseres specielt på det maritime. Sløjdlokalet har fået navnet Værftet - gennem portene er der mulighed for at tage store projekter med ind i bygningen eller flytte arbejdet ud på kajen.

DET PÆDAGOGISKE SÆRKENDE

Den nye skole bliver både med sin profil og arkitektur en moderne skole, der understøtter klasseundervisning såvel som tværfagligt projektarbejde. Skolen vil herved kunne tilpasses tidens og fremtidens pædagogiske undervisningsformer. Vi har fokuseret på at skabe de optimale rammer for personalet, fordi det er en kendsgerning, at de bedste resultater opnås der, hvor skolens personale trives. Skolen forventes at stå færdig til ultimo 2012.

SHS HAVEJE

Området, der grænser op til Sydhavn Skole vil i fremtiden udgøre stedet for skolens fritidsordning, legeplads, idrætsfaciliteter og daginstitution. JJW har i samarbejde med Keinicke & Overgaard Arkitekter, PK3 og Niras udarbejdet dispositionsforslag til den kommende havne- og skolepark, der har fået navnet Haveje.

DET HANDLER OM AT STEDETS POESI,
SKAL LEVE VIDERE . . .

Haveje

05

SKOLER & FRITID

LOKAL IDENTITET

Det aktuelle Teglnholmen befinder sig midt mellem fortidens robuste industrianlæg og fremtidens færdigbyggede kanalby. Sydhavn Skole bliver bydelens nye samlingspunkt. Det planlagte skoleområde har tidligere huset et teglværk, en lergrav, skibs-værfter, støberier, lagre og en bil-samlefabrik. Stedets fortid og lokale identitet har været et vigtigt tema i udviklingen af fremtidens skole.

MIN KONE VIL SÅ GERNE EJE...

Navnet Haveje henviser til Kim Larsens og Erik Clausens filmunivers i "Midt om Natten". Med 1980ernes skæve København fortælles historien om fristedet Haveje. Projektets identitet er således fusionen af Københavns Sydhavn og drømmen om oasen, ferien og friheden repræsenteret i Hawaii. Haveje bliver en ø i Sydhavnen med råhed, regn og rust. En hilsen til havnefronten som lokal- og filmhistorisk oase: En fortælling, der kan give den fremtidige kanalby en helt særlig karakter og gøre Haveje til hele Teglnholmens åndehul.

MINDST MULIGE FODAFTRYK

En grundlæggende disponering har derfor været at sikre, at flest mulige m² er multifunktionelle og tilgængelige alle. Et hovedgreb, der bygger på idéen om mindst mulige fodaftryk: Skolegård og legeplads er flyttet til skolens tage, for derved at frigive areal til fri benyttelse for alle - et stort bølgende bakkelandskab med lange græsser, klitter og en offentlig havnepark.

VÅD PÅ 50 MÅDER

Haveje tilbyder et rigt udbud af vandoplevelser for alle aldre. Der skal være vand til undervisning, leg, fritid. Vandkulturen bliver lettilgængelig og varieret med vandsport for både skole og naboer, vandscience eksperimenterer i ferskvand og saltvand. Vandet er tænkt som et sanseligt og fleksibelt princip, hvor nye typer af oplevelser kan tilføjes over tid. På den måde kan Haveje udvikle sig med resten af området: Når parken står færdig, starter livet på Haveje.

MODELPROGRAM

COWI, JJW ARKITEKTER og Workz har i samarbejde med en række andre partnere og fagpersoner udarbejdet Modelprogram for daginstitutioner og dialogværktøjet Rum & Rammer, som beslutningstagere og brugere kan tage i anvendelse, når alle valg omkring en daginstitution skal vurderes, vejes og vægtes. [arkitektur Inform 0111, Helle Lorenzen]

MODELPROGRAM FOR DAGINSTITUTIONER

Har til formål at inspirere kommuner og private bygherrer i arbejdet med konkrete daginstitutioner. Programmet skal hjælpe beslutningstagere og brugere med at stille skarpt på sammenhængen mellem den pædagogiske praksis, ønsker og krav til projektet og den fysiske ramme.

Modelprogrammet er udarbejdet for erhvervs- og byggestyrelsen og realdanía af COWI, JJW arkitekter og Workz i samarbejde med en række fagpersoner, KL, Servicestyrelsen, Finansministeriet samt indenrigs- og Socialministeriet.

RUM OG RAMMER

Er et dialogværktøj/spil, der kan åbne dialogen om de valg, beslutningstagere og brugere står overfor i planlægningen og bygningen af en institution. Beslutningstager- og brugergruppen består typisk af repræsentanter fra kommunens børn & ungeforvaltning og Teknisk forvaltning, pædagogiske konsulenter, institutionsledere, medarbejdere samt forældre. Det har været muligt for kommunerne at bruge modelprogram for daginstitutioner og rum & rammer siden Marts 2010. Begge dele kan gratis downloades fra Modelprogram.dk, men findes også i hard copies.

3 eksempler inden for dagsinstitutionsområdet, hvor anvendelse af modelprogrammet kan kvalificere beslutningsgrundlaget

1 PROFILINSTITUTIONER ET SÆRLIGT STED TIL SÆRLIGE BØRN

For at:

- Øge søgningen til mindre søgte institutioner med en profil
- Tiltrække og fastholde medarbejdere

Yderligere bonuser:

- Udnytte medarbejdernes særlige vidensområder
- Flere muligheder for både børn og medarbejdere med en klar profil
- Styrke kulturen i institutionen

2 AKUSTIK OG DAGINSTITUTIONEN PLADS TIL SKRIG - PLADS TIL RO

For at:

- Daginstitutionen skal også være en god arbejdsplads. Børns læring afhænger af et godt lyd miljø. Børn kan kun forstå hele sammenhængen i en sætning, hvis de hører alle ord.
- Yderligere bonuser:
  - Undgå at huset begrænser børn og medarbejders udfoldelsesmuligheder
  - Sikre variation i de akustiske omgivelser, så der også er plads til skrig og skrål.
- Se også JJW akustik projekt på www.jjw.dk og på s.xx

3 MERE FOR PENGENE ET HUS - FLERE FUNKTIONER

For at:

- Udnytte huset på flere tider af døgnet
- Udvide mulighederne med fælles faciliteter

Case: Haveje

I det nye kombinerede daginstitution-, fritidsklubs- og idrætshus i Københavns Sydhavn, er huset struktureret så det fælles opgangsareal rummer idrætsrelaterede arealer, leg samt møde- og samlingssteder.

På forskellige tider af døgnet, ugen og året kan disse arealer på skift bruges af daginstitutionen, den nærliggende folkeskole, fritidsklubben og lokale beboere og foreninger.

For yderligere information om
MODELPROGRAMMET
kontakt **Anders Holst Jensen,**
JJW ARKITEKTER

FOR DAGINSTITUTIONER

RUM & RAMMER HJÆLPER BRUGERNE MED AT KOMME UD AF DE VANTE FORESTILLINGER OG DOGMATIKKER, FORDI PARTERNE FÅR MULIGHED FOR AT TRÆDE ET SKRIDT TILBAGE OG ARBEJDE MERE GENERISK MED DAGINSTITUTIONER SOM BEGREB,

Anders Holst Jensen,
indehaver JJW ARKITEKTER

JJW FIRMAPRÆSENTATION_S_69

05

MODELPROGRAM

